АНРИ ТРОАЯ
АЛЬОША

Превод от френски: Виолета Йончева, 2007

chitanka.info

На жена ми

I

Новината беше толкова важна, че Алексей се гърчеше на чина, измъчван от нетърпение при мисълта, че родителите му още нищо не знаят. Най-сетне тътенът на барабана се разнесе зад стъклата на класната стая. Свободен! С един скок Алексей се изправи, събра тетрадките и учебниците в ушитата от дамаска възглавничка за сядане и ги затегна с каишка. На четиринайсет години и половина, ученик в трети клас, той се чувстваше като студент. Впрочем вече не носеше къси, а панталони под коленете. Това беше решаващ етап в живота му. Мигом се втурна в коридора, избутвайки другарите си. Щом излезе на булевард „Инкерман“ се затича, за да пристигне по-бързо у дома. Не живееше много далече от лицея „Пастьор“. Но на авеню „Рул“ спря с пресекнал от вълнението дъх. Гледаше около себе си и се учудваше, че минувачите са със спокойни лица, а неговата душа преливаше от радост. Целият град Ньойи сякаш бе скован от студ и безразличие — ведно с пищните си сгради, дървета с окапали листа и широки улици, по които от време на време се изнизваше по някой автомобил.

Алексей си представи колко горди ще бъдат родителите му, когато им викне още от прага, че е втори по съчинение на френски. Никога досега не беше постигал такъв успех в ученето. Петнайсет върху двайсет! Обикновено се задоволяваше със средна оценка. Сега изведнъж трябваше да се появи на подиума. Господин Колинар го бе поздравил пред целия клас: „Алексей Крапивин, вие напредвате. Текстът ви дори е превъзходен. Ако не бяха пропуските ви в правописа, щях да ви наредя пръв *ex aequo* заедно с Тиери Гозлен“.

За Тиери Гозлен това беше нормално. Той смазваше целия клас със знанията си и интелигентността си. Носът му беше все забит в книгите. Алексей също обичаше да чете. Но не и до степен да забрави другите удоволствия на живота. Той отново се затича. Отмина черквата „Сен Пиер“, кметството и спря на авеню „Сент Фоа“ пред сива, строга, безлична фасада с еднакви прозорци. Не взе асансьора, изкачи три етажа стремглаво и със силно разтуптяно сърце се спря пред вратата.

Над звънеца беше забодена с габърчета визитна картичка: „Жорж Павлович Крапивин“. Алексей си пое дъх. Едно изречение пареше на устните му: „Майко, татко, втори съм по френски!“. Щеше да изрече това на руски, разбира се. Родителите му се опасяваха да не забрави родния си език в лицея. Самите те говореха свободно френски, но никога не съумяха да усвоят произношението. Алексей понякога ги поправяше и се смееше. За него руският език беше част от семейния фолклор. Говореха го у дома, но езикът на всекидневието, езикът на бъдещето, беше този, който бръмчеше на улицата, в лицея. Позвъни. Никой. Два пъти, три пъти. Нищо… За щастие, когато отсъстваха, оставяха ключа под изтривалката. Отвори вратата, влезе и веднага позната домашна миризма разнежи сърцето му. Навярно родителите му бяха излезли за покупки из квартала точно преди обяд. Нямаше да се забавят.

Разочарован от разминаването, обикаля няколко минути из двете стаи на апартамента и като не знаеше какво да прави, се отпусна в единственото кресло в салона столова. Тук спеше нощем на диван, покрит със светлочервено шалте с пискюли, тук готвеше уроците си, тук семейството се хранеше. По стените имаше гравюри с пейзажи от Русия, стари фотографии, цветна литография на Николай II, царя мъченик — това беше рицарското снаряжение на емиграцията. В един ъгъл — икона с кандило от червено стъкло, окачено на сребърни верижки. Оттатък беше стаята на родителите му. Те приемаха малко гости. Само руснаци, които говореха за миналото и пиеха водка.

Алексей отново си помисли за второто място и наплив на гордост обля с червенина бузите му: „Какво правят? Не мога повече да чакам!“. За да печели време, реши да сложи масата. Тъкмо привършваше с подреждането на приборите върху старата мушамена покривка на червени и бели квадрати, напукана и с обгорели кръгчета от неугасени цигари, когато чу, че входната врата се отваря и се блъска в стената. Веднага се втурна във вестибюла. Майка му, руса и сочна, с порозовяло от студа лице, баща му, висок, слаб, с подстригани алаброс коси, стояха пред него, готови да чуят съобщението на деня. Без дори да си даде труд да ги целуне, Алексей извика с изцъклени очи:

— Втори съм по френски!

Известието сякаш не ги развълнува. Дали разбраха какво им казва? И двамата имаха тържествен и радостен вид. Жорж Павлович

Крапивин размаха един вестник и обяви гръмогласно:

— Ние също имаме да ти съобщим голяма новина, Альоша: Ленин е мъртъв!

След секунда изумление Алексей се почувства жално отрезвен. Очевидно нямаше нищо общо между второто му място и смъртта на господаря на Русия. Ленин бе ограбил ефекта от неговия успех. Защо не почака два или три дни, та тогава да се гътне тоя? Вместо да приветства сина си, Жорж Павлович сложи на масата куп вестници и продължи разпалено:

— Всички го публикуват на първа страница. Кучият син е пукнал завчера, на 21 януари 1924 година. Съветска Русия по всяка вероятност е в траур. Но за нас тука е празник! Сега всички надежди са ни позволени!

Елена Фьодоровна се намеси благо:

— Не се увличай, Жорж. Вече две години Ленин не е държал властта. Вчера беше болен, парализиран; днес е мъртъв; къде е разликата? Още приживе го заместваше триумвират. Зиновиев и другарите му ще продължат същата политика…

— Не е сигурно! Не е сигурно! — отвърна Жорж Павлович и щракна с пръсти. — Народът боготвореше Ленин и се страхуваше от него. Щом го няма, цялата сграда може да се пропука!

Алексей наблюдаваше все така възторжения си баща и все така предпазливата си майка и с тъга установяваше, че е много далеч и от единия, и от другия. Какво общо има с Ленин? Защо искат той още да се тревожи за това, което става в СССР? За да прекъсне спора между родителите си, пошушна:

— Мамо, може ли да седнем на масата? Веднага трябва да се върна в школото…

— Ами да, къде ми е акълът? — се провикна Елена Фьодоровна. — Веднага ще стане. Всичко ще е студено: жамбон, твърдо сварени яйца, салата…

— Скромно меню, но тази вечер ще се почерпим — разпореди Жорж Павлович. — Ничия смърт не ме е зарадвала толкова! Ще полеем събитието с шампанско. И ще поканя Болотови. Те са много близки с Милюков, шефа на „Последни новини“. Сигурно те ще имат информация от първа ръка. Ще бъде много интересно!…

Изведнъж се сети за сина си и добави, като го потупа по рамото:

— Ще пием също и за твоя успех, скъпи!

Навеждайки глава, Алексей измънка:

— Мерси, татко.

Плачеше му се. Бързаше да се срещне с другарите си от лицея и се отказа от твърдото яйце, излапа жамбона и салатата на дваж, на триж с вилицата, изпи чаша вода и тръгна, като остави майка си и баща си с тяхната руска мечта.

В клас изслуша разсеяно урока по география, размени си няколко тайни бележки със съседа по чин Лавалет и когато учениците излязоха на двора за междучасие, се присъедини към групичка, която говореше за предстоящото откриване на Международната седмица на зимните игри в Шамони. Споменаваха се имена на норвежки, финландски, американски шампиони… Алексей прекъсна другарите си, за да ги попита дали знаят, че Ленин е мъртъв. Всички признаха, че не знаят. Събитието не ги интересуваше. Някои дори не знаеха кой е Ленин. За сетен път Алексей усети разстоянието, което го разделя от безгрижните французи. Около тях на двора само крещяха, боричкаха се, тичаха като луди и си подхвърляха топки. Междувременно Тиери Гозлен се бе приближил до момчетата, които разговаряха с Алексей.

— За Ленин съм в течение — каза той.

— А какво мислиш? — запита Алексей.

Тиери Гозлен сбърчи вежди, което го състари поне с три години. Той имаше остри черти, орлов нос, черни пронизващи очи, прави коси. Гърдите му бяха хлътнали. Гърбица обезформяваше тялото му. Заради недъга си беше освободен от часовете по гимнастика. Никой от класа не го обичаше, но с добрите си бележки и спокойната увереност респектираше присмехулниците. Положително щеше да грабне всички отличия в края на годината.

— Много е важно в международен план — заяви той сериозно.

Скудоумен изблик на смях посрещна думите му. Тиери Гозлен вдигна рамене и се отдалечи, презрителен, самотен. Алексей го настигна:

— И моите родители мислят като теб — каза той.

— Сигурен бях! Предполагам, че всички руски емигранти ликуват в този момент!

— Да.

— А ти, Крапивин?

— Аз не знам! — въздъхна Алексей. — Толкова е далеч! Имам чувството, че това не ме засяга, че това вече не ме засяга, разбираш ли?

Портиерът биеше барабана. Междучасието беше свършило. Алексей и Тиери Гозлен отидоха при съучениците си, които се подреждаха в редици, за да влязат в клас. Застанаха рамо до рамо в двойната редица.

— Пак ще поговорим — пошушна Тиери Гозлен.

И, смигайки, добави:

— Доволен съм, че си втори по френски. Но още по-доволен щях да съм, ако и двамата бяхме първи!

Тези думи осветлиха хоризонта на Алексей. За втори път през деня побеждаваше всичките си другари. Дори се запита дали е по-щастлив от мястото си по съчинение или от дружбата, която му засвидетелства едно толкова забележително момче като Тиери Гозлен. Вървейки до него по коридора, стисна силно ръката му. Суха и пареща ръка.

В часа по природознание се замисли за своя шанс. От време на време поглеждаше крадешком през прозореца към часовниковата кула и нейния надпис със златни букви на черен фон, който обявяваше азбучната истина: „Всички часове раняват, последният убива“.

Когато се върна у дома, майка му шеташе в кухнята. Масата беше сложена. Вместо мушамата беше постлала бяла покривка. Очертаваше се изключителен празник. Щеше да има борш, пирожки и шницели „Бьов Строганов“. Жорж Павлович още не се беше прибрал от обиколката си; той беше разпространител на канцеларски материали. Унизително положение, което го принуждаваше да тропа от врата на врата. Но не се оплакваше. Най-много да издаде лека умора вечер, след като е изкачвал много етажи и се е сблъсквал с много груби откази. Този път се появи точно в седем часа, свеж и бодър, с две бутилки шампанско в ръце.

— Добър ден — каза той. — Бележникът ми е пълен с поръчки. Този негодник Ленин ми донесе късмет!

И плъзна бутилките с шампанско в ледника.

Болотови пристигнаха в осем часа, съпругът — нисък и дебел, с кръгло като месечина лице, съпругата — жива и бъбрива, с кок на върха на главата и ръце, претоварени с пръстени. На трапезата, то се знае, се говореше само за политика. Духовете бяха разгорещени и

никой не обръщаше внимание на храната. А беше страшно вкусна! Алексей ядеше за четирима, а край него се изброяваха престъпленията на Ленин. На съвестта на този догматичен и суров вожд тежаха милиони екзекуции без съд и присъда. Той беше виновен за глада, за упадъка, за терора, които царяха в Съветска Русия. Народът оплакваше официално покойния безмилостен диктатор, но в домовете си навярно всички се радваха, че вече няма да им тегне на плещите. Обаче според господин Болотов „тройката“ Зиновиев, Каменев, Сталин ще продължи делото на покойника с непоклатима воля. Жорж Павлович, напротив, упорито твърдеше, че е дошло „началото на края“.

— Ще видите — провикна се той, пълнейки чашите с водка. — След смъртта на Ленин ще има интриги, уреждане на сметки, дворцова революция и на бъркотията сред ръководните кръгове ще отговори толкова мощна народна вълна, че емигрантите ще могат да се завърнат у дома с високо вдигнато чело. Очевидно ние няма да си възвърнем цялото имущество. Но ще получим съществено обезщетение. И освен това ще участваме във възстановяването на нашето скъпо отечество!

— Чул те бог, Жорж! — каза господин Болотов. — Но мисля, че вземаш желанията си за реалности.

— Ни най-малко! Ни най-малко! Аз вярвам в нашата звезда!

Той изтича да вземе шампанското и постави тържествено двете бутилки на масата. Алексей прочете етикета: „Пенливо вино от високо качество“. После вдигна очи и погледна към портрета на Николай II на отсрещната стена. Царят тъжно съзерцаваше прибързания празник. Вдигнаха тост за възкресението на Светая Русь. Алексей също получи глътка искристо вино. Главата леко му се маеше сред причудливото веселие. Като виждаше родителите си толкова щастливи, толкова наивни, се питаше дали са с всичкия си.

— Ах! Да се върнем у дома! — прошепна майка му. — Да чуваме отново руски говор из улиците, в магазините, да стъпваме по родна земя, да дишаме въздуха на нашите села. Дали ще е възможно?

— И аз съм като вас — каза госпожа Болотова. — Обожавам Франция. Но няма да съжалявам за нищо, ако трябва да я напусна. Французите ни търпят, но не ни обичат.

— Те се забавляват в руските кабарета — наблегна от своя страна господин Болотов, — ръкопляскат на балетите на Дягилев, но

зад гърба ни ни вменяват вина, че им отнемаме хляба от устата. Впрочем имате ли новини за вашата сделка в Лондон?

— Никакви — каза Жорж Павлович. — Англичаните изтъкват какви ли не претексти, за да не ни платят!…

Алексей често беше чувал родителите си да се оплакват от недобронамереността на някоя си лондонска банка, която отказва да върне на „Дружество за развитие на международния обмен“ капиталите, които това дружество е внесло в своя сметка точно преди болшевишката революция. Жорж Павлович притежаваше известно количество акции в изпадналото в несъстоятелност дружество. Но поради упорития отказ на британските финансисти беше сложил кръст на всяка надежда да му бъдат изплатени.

— Да не говорим повече за тази химера — подхвана весело той. — Ние имаме още една радост. Съобщавам ви, че нашият син е получил добра бележка по френски тази сутрин. Да вдигнем тост в негова чест!

И вдигайки чашата си, заяви с цветущо лице:

— Пия за успеха ти, Альоша. И ти пожелавам да приключиш блестящо учението, но за предпочитане в руски университет, след като се върнем там!

Всички изръкопляскаха. Алексей се изправи, благодари, отпи глътка от пенливото вино, което го бодна по гърлото, и си седна с натежало сърце. Мигом го забравиха и разговорите отново се завъртяха около злосторствата на Ленин.

Болотови си тръгнаха чак в полунощ. Алексей помогна на родителите си да разтребят масата и да измият съдовете. Слава богу на другия ден беше четвъртък. Нямаше да ходи на училище. Легна си на дивана легло, а майка му го благослови с кръстния знак. Намираше, че е хубава, със спокойно лице, кротки сини очи и дълги пухкави и бели ръце с трапчинки. Тя излезе на пръсти. Столовата още миришеше на борш и цигарен дим. Алексей загаси нощната лампа. Високо пред него малкото пламъче на кандилото под иконата светеше в тъмнината. С очи, вперени в трепкащата му светлина, се мъчеше да сложи ред в мислите си. Но всичко се обърквaше в главата му: смъртта на „червения цар“ Ленин, второто му място по френски, приятелското признание на Тиери Гозлен, политическите дискусии около масата… Възможно ли беше при една промяна на режима цялото семейство да

напусне Франция и да се върне да живее в Москва? Родителите му се надяваха с трогателна разпаленост. Но… какво ще стане с него, ако трябва да изостави лицея, приятелите си, френския език, дружбата си с Тиери Гозлен? За първи път в живота си той си каза, че щастието на родителите му не съвпада непременно с неговото. Техните пътища са различни. Какво общо има синът им с Русия?

С мъка се опита да пробуди паметта си. Четири години откакто е пристигнал в Париж и детските му спомени са като избелели и разнищени. Представяше си мъгляво една голяма къща в Москва, прислужници с угодливи лица, няня Марфа, чиито приказки, поговорки, народни приспивни песнички омайваха първите му години, френския си възпитател господин Пупар, който го извеждаше на разходка под липите на Александровската градина, надбягването с шейни с родителите му…

Баща му притежаваше тъкачна и предачна фабрика. Бяха богати. Всяка вечер имаше гости на семейната трапеза. Бъдещето изглеждаше ясно като пролетно утро. На връщане от работа Жорж Павлович вземаше сина си на колене: „Когато пораснеш, ще ме наследиш начело на предприятието!“, казваше с гордост баща му. Не беше мобилизиран през 1914, защото предприятието му работеше за армията. По-късно той, обикновено толкова весел, стана угрижен. Вкъщи вече не се смееха. Гости идваха все по-рядко. И изведнъж — революцията, уличните боеве, лудото бягане из страната, раздирана от гражданската война. Сред хаоса от сурови картини в представите на Алексей изплуваха гледки на конски вагони, претъпкани с враждебни мужици, лодки, подмятани от буря, дълги редици от бежанци, които газеха в праха на канцеларииите.

Спряха чак в Париж… Убедени, че изгнанието ще бъде кратко, Крапивини весело изразходваха малкото пари, които бяха спасили от разрухата. Алексей си спомняше, че по това време родителите му излизаха почти всяка вечер. Сутрин намираше край леглото си вещи, които са донесли след танците в някое модно кабаре. После настъпи недоимък. Болшевиките държаха здраво Русия. Надеждата за скорошно завръщане се отдалечаваше и трябваше да си наложат ограничения. Бяха заменили пищния апартамент на авеню „Рул“ в Ньойи със скромен двустаен на авеню „Сент Фоа“. Първият беше нает мебелиран, вторият — празен. Легла, маси, столове, шкафове,

кухненски съдове — всичко трябваше да купуват на ниски цени, преди да се нанесат. Подредбата беше оскъдна. Алексей се измъчваше, че няма своя стая, където да може да се усамоти, за да чете. Но съзнаваше какви жертви се налага да правят родителите му, за да го изпратят да учи в лицей. Учението струваше скъпо. А Жорж Павлович печелеше малко за препитанието, като продаваше индиго и ленти за пишещи машини. Не беше ли нормално да желае да се завърне в Русия? Не. Защото, съвсем очевидно, там нямаше да намери нито къщата, нито фабриката, нито завидното си положение. Признаваше го в моменти на прозорливост. Но веднага след това отново яхаше мечтата си. Как да му се сърди човек? Беше толкова добър, толкова благороден, толкова смел! Мама, по-сдържана, укротяваше въодушевлението му. В крайна сметка и двамата бяха щастливи при този живот на ограничения и сивота. По-щастливи може би от много французи. Да, но пък французите си бяха у дома. Когато Алексей си помислеше за своите съученици, си казваше, че детството им е било много по-спокойно в сравнение с неговото. Не е трябвало да избират между две отечества. Те си имаха корени. А той, той се люшкаше. И нито баща му, нито майка му можеха да го разберат. Спомни си предишния портиер на сградата, който, две години оттогава, го нарече „мръсен малък чужденец“, защото се боричкаше с другарчетата си пред неговата портиерна. Оскърблението си остана забито като стрела в него. Каква ненавист се изписваше на сгърченото лице на цербера! Щеше ли да се покаже толкова нахален, ако родителите на Алексей бяха французи? Слава богу, мъжът беше уволнен миналия месец за пиянство. Новият портиер беше по-любезен. Но не можеше да произнася правилно „Крапивин“. Упорито казваше „Грапийфин“, което много разсмиваше татко. Алексей пък не смяташе, че това е смешно. Когато портиерът изопачаваше името му, сякаш го осмиваше заради произхода му.

Запали отново нощната лампа и взе книга от масичката. Беше стихосбирка от Виктор Юго, която бе взел от библиотеката на класа. Отвори я наслуки и попадна на „Джинове“. Още с първите стихове се разчувства. Мърдаше устни, четейки. Музика, в началото много тиха, после все по-обхватна, проникваше в душата му. Като стигна до края, реши да попита Тиери Гозлен дали познава това стихотворение. При нужда би му услужил с книжката. После щяха да го обсъждат на двора през междучасието. Тази мисъл го накара да забрави Ленин и „мръсен

малък чужденец“ и загаси лампата с чувството, че големи радости го очакват тепърва в живота.

II

Според установения от господин Колинар ред в събота сутрин урокът по френски се посвещаваше на „свободния изказ“, както се изразяваше той. Всеки ученик трябваше да рецитира пред съучениците си стихотворение по свой избор. Алексей беше толкова дълбоко запленен от „Джинове“, че реши да научи стихотворението наизуст. През междучасието сподели намерението си с Тиери Гозлен. Тиери направи презрителна гримаса.

— Познато ми е — каза той. — То е блестящо упражнение по поетическо майсторство. Подвиг, ако щеш. Но откъм съдържание е нищо. Фалшив блясък!

— На мен много ми харесва! — възрази Алексей. — Намирам, че е като оркестър, който свири под сурдинка, после громко, после пак под сурдинка.

— Знаеш ли, че е бил много млад, когато го е писал?

— Заради това е още по-страхотно! А ти какво ще декламираш?

— Нещо от Вини: „Смъртта на вълка“.

— Хубаво ли е?

— Много е философско — каза Тиери Гозлен с трошица самодоволство.

Макар и разочарован, че приятелят му не го е насърчил повече, Алексей се вкопчи в идеята си. Същата вечер след вечеря, след като измиха и прибраха съдовете, се зае да научи стихотворението. С книга в ръка декламираше на висок глас, кръстосвайки столовата от единия до другия край. Баща му и майка му се бяха оттеглили в стаята, за да го оставят на спокойствие. Но междинната врата беше оставена притворена. Вероятно го слушаха и споделяха възторга му от гения на Виктор Юго. Това го крепеше в усилието, което си налагаше, да запомни дългата поредица от стихове с неравномерна стъпка. В един момент упражнението му се стори толкова трудно, че бе на ръба да се откаже. Блъсна вратата и отиде да потърси съвет от родителите си.

Завари майка си да чете руска книга, а баща си — погълнат от вестник, също руски. Дали го бяха чупи? За всеки случай запита:

— Какво мислите за това?

— За кое? — попита Елена Фьодоровна.

— За това стихотворение… „Джинове“…

— Извини ме, Альоша, не внимавах. Бях толкова вглъбена в това, което чета: „Смъртта на Иван Илич“ от Толстой. Покъртително е! Непременно трябва някой ден да откриеш големите писатели на твоята страна. И не във френски превод. На руски, разбира се, за да доловиш цялата прелест!

Алексей говореше свободно руски, но четеше трудно и нямаше никакво намерение да се подложи на едно колкото мъчително, толкова и излишно обучение. За да прекъсне внушенията на майка си, той избъбри:

— Да, да, съгласен съм… Но засега съм затънал до гуша във Виктор Юго! Върховно е!

И се върна в столовата, разочарован, раздразнен, с чувството, че родителите му току-що бяха оскърбили Франция.

Повече от час продължи да учи стихотворението упорито, куплет по куплет. Колкото повече го повтаряше, толкова повече се убеждаваше в изключителната му музикална стойност.

В събота сутрин беше напълно готов. Когато дойде неговият ред за рецитация, се изправи до болка неспокоен сред класа, който пазеше тишина. Започна с едва доловим тон:

Ни звук,
ни звън
и тук,
и вън —
в градчето,
в морето,
обзето от сън.

Колкото по-дълги ставаха стиховете, толкова по-силно звучеше гласът му. Когато стигна до александрийските, започна да вика с пълни

гърди, за да изрази каква врява вдигат „вечерните демони“, когато нападат къщата:

О, адски вой на дракониите стари!
Роякът тука иде, погледни!
Небе! Над моя дом ще се стовари!
Стената се огъва настрани
и къщата се пука разлюляна.

Учениците около него се хилеха. Един от тях на име Дюгазон, известен с гримасите си, се поклащаше на чина със скръстени на гърдите ръце и отнесен поглед, като че е изпаднал в поетичен екстаз. Алексей се уплаши да не е прекалил. Но погледът на господин Колинар го насърчи. Учителят му се усмихваше одобрително. Сега Алексей декламираше по-глухо, не толкова натъртено. Джиновете се отдалечаваха, глъчката им преливаше в тишината на нощта:

Нощта
на път
влетя;
светът
не спира;
в зефира
замира
шумът…

Алексей замълча, а хихиканията се засилиха. Господин Колинар, който имаше кукленско лице и носеше пречупена яка, почука по ръба на катедрата с линия:

— Тихо! Много добре, Крапивин! Потрудихте се да вложите нужното чувство! Седемнайсет върху двайсет.

Алексей, на върха на триумфа, едва сдържаше ударите на сърцето си.

Когато си сядаше на мястото, видя Тиери Гозлен, който се бе обърнал към него от чина си три реда пред неговия и му даваше знак, че го аплодира. Какво повече можеше да си пожелае? Пет минути по-късно приятелят му се изправи, за да рецитира фрагмент от „Смъртта на вълка“.

Тиери Гозлен имаше къс гръден кош, вероятно заради гърбицата, и дълги крака. Седнал изглеждаше нисък, прав имаше нормален ръст. Със скръстени пред гърдите ръце той декламираше:

Вълкът приклекна в миг и погледът му блесна;
той беше заграден отвред с врагове,
разбрал, че от смъртта не ще се отърве,
подскочи срещу нас…

Гласът му беше равен. На три пъти се запъна и получи оценка четиринайсет. През междучасието поздрави Алексей.

— Не съм силен по декламация — призна той. — Но какво мислиш за стихотворението?

— Много е хубаво — отговори Алексей. — Особено когато се говори как трябва да се напусне животът.

— Да. Благороден пример за смелост. Затова го избрах. Всеки от нас трябва да се вдъхнови от него, когато умира.

— Често ли размишляваш за смъртта?

— Да. А ти?

— Аз също — потвърди Алексей пламенно.

Всъщност не мислеше никак, но му беше нужно да се равни по приятеля си. Те останаха смълчани за момент, вкусвайки удоволствието от метафизическото отчаяние сред заобикалящата ги хлапащина. Малко по-далеч другарите им ритаха футбол. Неочаквано един от големите от първи клас, грубиян на име Нейра, грабна топката и, бягайки, бутна Тиери Гозлен, който загуби равновесие и падна върху ситните камъчета, застилащи двора. Мигом Алексей се втурна да гони Нейра и като го улови за ръката, му кресна право в лицето:

— Не можеш ли да внимаваш, мръсник такъв?

Нейра се отскубна с рязко движение и удари с юмрук Алексей по носа:

— Я си затвори човката, болшевик такъв, ако не искаш да те смажа като дървеница!

— Не съм болшевик! — викна Алексей възмутен. — Аз съм белогвардеец!

— Всички руснаци са предатели! — отвърна Нейра. — Нали ни изоставиха през 17-а!

— Червените ви изоставиха, не белите! Напротив, белите искаха да продължат войната с вас!

— Червени, бели, аз ги слагам всички в един кюп! Вие сте мръсни чужденци, това е всичко! Я си обирай крушите, сополанко! Връщай се в твоите степи!

И блъсна грубо Алексей, а междувременно надзирателят се приближаваше с отмерени стъпки.

— Без ежби! Разпръснете се! — каза боязливият надзирател.

Нейра ритна топката и се отдалечи, като вереше гордо рамене. Тиери Гозлен се беше изправил и изтупваше от прах дрехите си. На лицето му имаше драскотина.

— Много е доблестно, че ме защити! — пошушна той. — Но не си струваше труда. Чух какво говори този тъпак. Никой не мисли като него. Всички разсъдливи хора правят разлика между нашите съюзници от Русия и тези, които ни изоставиха.

— Не съм много сигурен — възрази Алексей.

— Ами да, ами да… Такива като Нейра ще има винаги… Те не важат… Презри ги, те заслужават само това…

— Одраскал си си бузата…

— Дреболия — каза Тиери, като притисна с кърпичка лицето си.

И изведнъж в радостна усмивка блеснаха зъбите му на тясното му лице.

— Ще ми се да дойдеш у дома утре, неделя е — продължи той. — Ще те представя на родителите си.

Неочакваното предложение изуми Алексей. Беше раздвоен между щастието и смущението. Никога досега не беше канен у французи. Дали ще съумее да се държи подобаващо пред тях? Под краката му зейваше пропаст. Но примамливостта беше по-силна от боязънта. Той смънка:

— С удоволствие, старче.

— Тогава разбрано: утре в четири часа. В клас ще ти дам адреса.

В края на часовете излязоха заедно от лицея. Както обикновено, кола чакаше Гозлен срещу портала. Една „Делаж“ в бутилково зелено с дълъг гюрук и две резервни гуми на задния багажник. Шофьор в ливрея крачеше назад-напред. Тиери Гозлен се качи до него и помаха с ръка на Алексей. Автомобилът потегли бавно и мощно и ускори по булевард „Инкерман“. На тротоара се струпваха много ученици. Лавалет бутна с лакът Алексей и изсумтя:

— Какъв ли богаташ ще е тоя! Родителите му навсякъде го разкарват с колата. Шофьорът го кара дори когато отива да си купува книги от книжарницата, която е на две крачки от тях!

— Откъде знаеш?

— Той сам ми го каза. Сигурно защото е сакат, го отглеждат в памук. Във всеки случай таратайката си я бива!

Алексей остана замислен за момент. Всичко у Тиери Гозлен му се струваше загадъчно: недъгът му, интелигентността му, културата му, богатството му, крехкостта му. Ще узнае ли утре нещо повече за своя приятел? Толкова беше погълнат от въпроса, че отдели само бегло внимание на момичетата от втори курс, които излизаха. Сградата им се намираше на отсрещния тротоар и гъмжеше от очарователни девойки, а нерядко се заплиташе и някоя идилия между ученичка и „голям“ ученик от лицея „Пастьор“. Но на момчетата им беше забранено да пресичат платното. Сантименталните срещи можеха да стават само в края на булевард „Инкерман“ пред черквата „Сен Пиер“. Ала понякога се случваше някой смелчага, нарушавайки забраната, да се озове на женския тротоар и да опъне въженце между дърветата с надеждата да събори някоя госпожица. Напразен труд! В повечето случаи момичетата откриваха клопката. Те също носеха тетрадки и учебници в чантите си. Но трудно можеше да се повярва, че учат нещо. Бяха там, както изглежда, за да разпалват въображението на момчетата. Алексей проследи с поглед две, които се държаха за ръка и, вървейки, се смееха много шумно. Те не бяха чак толкова красиви. И бяха много възрастни за него: поне на шестнайсет. Тази вдясно дори имаше големи гърди. Паские, най-слабият, но самонадеян ученик, прекоси улицата и се приближи до тях. Нахокаха го хубаво и той се върна, сподирен от глухо кудкудякане. Все пак се беше осмелил. Алексей си каза, че никога няма да има тази смелост. За него девойките принадлежаха към един недостъпен свят от шушукания, хитрости, слабост, тайни и грация.

Паские, който го смяташе за добър другар, му беше показал предишната седмица един „мръсен“ вестник. В него имаше нарисувани голи жени в предизвикателни пози. Тези картини тъй силно смутиха Алексей, че ги сънува няколко нощи наред. Паские казваше, че имал цели купища у дома. Неговият по-голям брат му подмушвал безпътните издания и той се затварял в тоалетната, за да ги чете. За пореден път Паские предложи на Алексей да му продаде няколко.

— Двайсет су парчето — каза той. — Не е скъпо!

Алексей отказа. Нямаше пари, а освен това се смущаваше да сподели с Паские подобно долно любопитство към женската анатомия. Тиери Гозлен сякаш не се занимаваше с проблемите на секса. Поне не говореше по тях. Вероятно недъгът му го държеше настрана от изкушението. Той беше само ум. Когато стигнаха до площадчето на „Инкерман“, Паские зави наляво по авеню „Рул“.

Освободен от неговото присъствие, Алексей си помисли отново за „Джинове“, които му донесоха високата оценка по декламация. След второто място по съчинение на френски това беше още едно признание за по-малко от седмица. Ако не беше слаб по другите предмети и специално по математика и латински, можеше да си съперничи с Тиери Гозлен. Но желаеше ли го истински? Не му беше неприятно да бъде в сянката на приятеля си.

Когато си пристигна вкъщи, завари майка си сама да приготвя обяда. Каза й за новия си успех нарочно с небрежен тон. Тя го похвали, целуна го и го увери, че ако наистина обича поезията, никога няма да се чувства загубен в живота:

— Знаеш ли, аз, когато имам грижи, когато ми е тъжно, прочитам няколко стиха от Пушкин и ми минава!

И сякаш за да го убеди, му издекламира стихотворение, в което се говори за самотата и досадата на Пушкин, когато по време на снежна буря стои затворен в дома си на село. Явно майка му се опитваше за пореден път да пробуди неговия интерес към руската литература. Имаше мелодичен глас, съвършена дикция, но Алексей оставаше безучастен към прелестта на езика, който при това бе люлял неговото детство. Дори на драго сърце би се отказал да го използва. Неочаквано майка му му се стори малко смешна със своята привързаност към всичко, което идва от Русия: думите, музиката,

навиците, кухнята, спомените… Слушайки я да лее стиховете, Алексей почувства по странен начин, че независимостта му е застрашена. Като че ли тя искаше да го насили да яде десерт, какъвто не обича, под претекст, че всички от обкръжението му го харесват. За какво му е Пушкин, Лермонтов, Толстой, когато има на свое разположение цялата литература на Франция? Нямаше да даде френската за руската литература. Да остави питомното, за да гони дивото. А пък да обяви, че се вдъхновява и храни от две отечества едновременно, е заблуда. Беше човек само на една земя, на едно-единствено наследство. За него това наследство се наричаше Молиер, Расин, Лафонтен, Балзак. Не ги е чел всички, разбира се — далеч не — но техните имена звучаха от сутрин до вечер в ушите му. Беше част от въздуха, който дишаше в лицея. Родителите му бяха не само от друга страна, но също и от друго време. Те нямаха нито корени, нито бъдеще. Техният син — това беше нормално — отказваше да бъде удавник като тях. Обръщайки гръб на руския мираж, щеше да върви напред по твърдата френска земя. За него — тъй си мислеше — беше въпрос на живот и на смърт. Най-сетне майка му замълча. Той я погледна, руса, дебеличка, лъчезарна, цялата огряна от своето минало, и я съжали.

— Хареса ли ти? — запита го весело тя.

— Много е хубаво — смънка Алексей с милостива гримаса.

— Пушкин го е написал, спомняйки си за своето изгнание в село Михайловское, където е живеел в самота със своята стара няня.

— А!

— Такъв поет е той! Дори повече от поет, приятел на всички руснаци! Умрял е преди осемдесет и седем години, а ми се струва, че е тук, че иззад вратата ще се появи и ще ми заговори… Странно е!…

— Да, да — въздъхна Алексей раздразнен.

И добави, като че ставаше дума за някаква новина без значение:

— Всъщност аз съм поканен утре у Тиери Гозлен.

Майка му за миг се изненада. В погледа й премина тревожна светлинка. После се усмихна и каза:

— Тиери Гозлен не е ли гърбавият ти приятел?

— Да.

— Добре, Альоша! Но нямаш нищо подходящо да облечеш. Ще удължа ръкавите на синия ти костюм.

III

Скован от продължителното стоене в неподвижност, погнусен от сладникавия мирис на тамян, ослепен от хилядите малки пламъчета на свещите и византийската позлата на иконостаса, Алексей се бе предал на приятно мечтание. Мощният и благ глас на хора го издигаше над земята, без да го приближава до Бога. Беше много разсеян, за да се моли. Погледът му тичаше от маститиия брадат свещеник с бляскав епитрахил към богомолците, които стояха прави в гъсти редици и от време на време бавно се кръстеха. Само руснаци. Най-сетне те си бяха у дома. Франция я нямаше тук. Макар да не съблюдаваха религиозните обреди, Крапивини отиваха често в неделя в православната черква на улица „Дарю“ и изискваха от сина си да ги придружава. Алексей ги подозираше, че присъстват на литургията не толкова за да изпълнят религиозния си дълг, колкото да се потопят сред множеството свои съотечественици. Бяха само между изгнаници, притискаха се лакът до лакът, бяха общност на една и съща вяра, на една и съща нищета, на една и съща надежда.

Когато последните думи на свещеника отекнаха над склонените глави, богомолците се насочиха послушно към изхода. В градината се обособиха групи. Поздравяваха се. Разменяха си последните новини от емигрантския живот. Алексей наблюдаваше безредното раздвижване на публиката и си мислеше за лицея. Тук, както и там, беше междучасие. Но тихо междучасие, без викове, без лудо бягане, без футбол. Междучасие на големи хора. Междучасие, по време на което се говореше само на руски.

Неколцина познати на Крапивини се събраха близо до портата. Алексей бързаше да се прибере вкъщи, за да се наобядва. Точно този следобед имаше среща с Тиери Гозлен. Останалото беше маловажно. Тъпчеше от нетърпение, докато слушаше родителите си да разискват още и още смъртта на Ленин. Всички около него се възмущаваха, че на „антихриста“ се отрежда величествено погребение. Този мавзолей на Червения площад, това обожествяване на един балсамиран труп и като

завършек — върховно оскърбление: решението на Съветите да прекръстят Петроград в Ленинград!

— Петър Велики построи този град със своя гений — говореше Жорж Павлович, — а какво направи от него Ленин? Донесе му глад, обезобрази го, смаза го под полицейски терор! Той няма никакво право над него!

— Според мен Петроград да се преименува на Ленинград е все едно да се плюе право в лицето на Светая Русь! — притури господин Болотов.

— Не разбирам как населението на Петроград приема това! — пискаше една едра дама с пера на шапката.

— Какво искате да правят нещастниците? — въздишаше Елена Фьодоровна. — Те са под ботуш. Протестира ли някой, предават го на Че-Ка!

Новодошли се прилепваха към групата. От разговора лицата пламваха. Някои твърдяха, че според сигурен източник скоро Англия щяла да признае СССР.

— Англичаните никога не са ни били приятели — отсече Жорж Павлович. — Но аз съм спокоен: Франция няма да последва техния пример!

— Почакайте левицата да дойде на власт и пак ще си поговорим! — се провикна господин Болотов.

Минаваше един и половина, когато се разотидоха. Алексей беше на нокти. Наобядва се набързо, без да го интересува какво яде, защото искаше час по-скоро да се приготви за голямата среща. Навличайки синия си костюм, на който майка му беше удължила ръкавите, той се погледна в огледалото. Лицето му не му се хареса. Твърде нежни черти, мека брадичка, зеленикави очи и руси коси, вчесани назад. Мечтата му беше да прилича на американския артист Дъглас Феърбанкс. Прецени, че е далеч от подобна прилика. Но пък можеше да си навакса откъмто ум. Доказателството? Тиери Гозлен! Не беше хубав, а имаше надмощие над целия клас. Срещата беше насрочена за четири часа. В три и половина Алексей се появи пред майка си, за да й каже довиждане. С очила на носа тя кърпеше чорапите на своите „двама мъже“ според израза й. Огледа сина си от глава до пети и го одобри. Не бяха в ред само малко разкривените му обувки, а и напуканите места трябваше да се позаличат с туш. Това беше

направено толкова майсторски, че само едно опитно око можеше да забележи нещо.

Тиери Гозлен живееше в Ньойи на булевард „Д’Аржансон“. През целия път сякаш някаква празнична музика носеше Алексей. Пристигайки на посочения адрес, се намери пред луксозен дом, заобиколен от градина с окастрени като топки чимшири. Позвъни на пътната врата. Отвори му мъж със синя престилка и го отведе до площадката пред къщата, където друг мъж с жилетка на червени и жълти райета го попита за целта на посещението му. С тревожно предусещане Алексей съобщи името си и каза, че има среща с Тиери Гозлен.

Мъжът с раираната жилетка, несмутим, го въведе във вестибюл, украсен с мрачни картини, и го поведе по широко стълбище с вехта гобленена облицовка по стените. Изкачвайки стъпалата, Алексей имаше чувството, че влиза в музей, където богатството и красотата са убили живота. Мигом се сети, че разкошният декор, прислужникът в ливрея му напомнят нещо далечно и близко едновременно: жилището на родителите му в Русия. Спомняше си за него като в разпокъсан сън. Толкова малък беше тогава! Живял ли бе другаде, освен във Франция? Колкото повече неща откриваше по стъпките на стриктния и мълчалив лакей, толкова повече растеше смущението му. За щастие Тиери Гозлен го чакаше на площадката на първия етаж.

— Здравей, старче! Доволен съм, че успя да дойдеш!

Тази единствена фраза помири Алексей с тържествения декор, сред който живееше приятелят му. Тиери го поведе към стаята си. Претъпкана с книги библиотека обграждаше неговото легло диван. Масата му беше натоварена с книжа, брошури, а по малките масички важно стояха тук-там фотографии на прочути личности. Алексей позна Виктор Юго, Бодлер, Анатол Франс… Другите лица не му говореха нищо.

— Моят Пантеон! — обяви Тиери Гозлен.

Двамата седнаха на дивана. Разглеждайки обстановката около себе си, Алексей се замисли, че ако не беше революцията в Русия, и той също щеше да си има своя стая, много книги и многобройна прислуга на разположение. Трябваше ли да съжалява? Отчуждението беше толкова силно, че дори не можеше да си представи друг живот

освен този, който водеше скромно, дискретно, с баща си и майка си в най-затънтения край на Ньойи.

Тиери Гозлен забеляза, че приятелят му е потънал в мислите си, и за да го предразположи, заговори за последните събития в класа. Обсъждаха и сравняваха заслугите на своите учители. Тиери Гозлен, разбира се, ценеше часовете на господин Колинар, но не харесваше, че се придържа много строго към програмата и пренебрегва значимите съвременни писатели. Тиери твърдеше, че е голям почитател на Анатол Франс. И наскоро беше открил някой си Лотреамон. Взе една книжка от масата и прочете на глас откъс от „Песните на Малдорор“. Засипан от словесната лавина, Алексей пошепна:

— Не е ли малко мръднал твоят Лотреамон?

— Да! Но, повярвай ми, няма поезия без лудост!

— Обичаш обаче и Анатол Франс, а той е стъпил здраво на земята!

— Анатол Франс не е поет. Той е великолепен писател прозаик с трезва глава.

— Лотреамон също пише проза!

— Не е задължително да пишеш в мерена реч, за да бъдеш поет.

— А! Мислех…

— Останал си при системата на ритмите и римите… Това е отминало, старче… Забележи, че има мерена реч, която обожавам…

— „Смъртта на вълка“?

— Например… Но нещо по-близко до нас — прочетох стихове от един млад поет: Кокто, познаваш ли го?

— Не.

— Чудесен е! Бъди спокоен, Колинар никога няма да ни говори за Лотреамон, нито за Кокто. Открих една книжка от Кокто в книжарницата: „Черковно песнопение“. Току-що е излязла. Чуй.

Той взе едно книжле от библиотеката и продължи да чете. Алексей го слушаше запленен. Всичко му изглеждаше хубаво от устата на Тиери Гозлен. На вратата се почука. Камериерката внесе табла с кана с топъл шоколад, сандвичи, купички с масло и мед и я сложи на масата сред книжата.

— Оставете това, Емили — каза й Тиери Гозлен. — Ние ще си сервираме.

Шоколадът беше като кадифе, ухаеше, филийките с мед бяха чудесни. Двете момчета, ядейки, продължиха да разговарят за литература. Познанията на Тиери Гозлен изглеждаха неограничени. Кога бе намерил време да погълне толкова книги? Беше пръв и по латински, мъртъв език, с който си служеха само в клас! В сравнение с него Алексей се чувстваше бавномислещ и неук. Изведнъж му хрумна, че е по-добре да е гърбав, но да има интелигентността и културата на приятеля си.

— Родителите ти позволяват ли ти да четеш всичко? — запита го той.

— Абсолютно всичко. В този момент съм се потопил в един роман на Колет: „Зелено жито“. Не е лош. Разказва за момче на наша възраст, което си пада по една девойка, а спи с истинска жена. Описанията са много смели на места. Но много точни.

— Какво знаеш за любовта?

— Не е нужно да си опитал, за да си дадеш сметка. Ти бил ли си вече влюбен, Крапивин?

— Не. А ти?

— И аз не. За мен е нормално с тоя недъг. Гледам момичетата, казвам си, че никоя няма да ме иска, и съм спокоен. Аз съм като Бодлер, като Мопасан: в жените не виждам друго освен средство за удоволствие. По-късно ще плащам на любовници. Без никакво чувство. Това е мъдростта. Ти, напротив, си хубаво момче и ще изпиташ всичко: измамни страсти, безумни надежди, илюзии, разочарования… Жаля те, старче!

Тиери Гозлен се смееше, но с някаква болка. Алексей взе да възразява, поласкан, че го смятат за „хубаво момче“:

— Заблуждаваш се, Гозлен! Ще видиш, и ти също някой ден ще бъдеш влюбен и даже може би женен!

— Оженен и рогоносец! — възкликна Тиери Гозлен. — Не, благодаря! Имам други амбиции!

— Какви?

— Искам да стана писател. А ти, Крапивин, ще станеш актьор.

— Какво те кара да мислиш така?

— Чух те в клас. Имаш всичко, което е нужно, за да се появиш на сцената. Ще играеш в мои пиеси.

— Не вярвам — каза Алексей. — И аз също искам да пиша, да публикувам…

— На руски или на френски?

— Що за въпрос! На френски, разбира се! Едва пиша на руски. Но дори да знам отлично да пиша, не ми се иска! Кой чете руски писатели сега? Никой! Или само старци като моите родители…

— Ами тогава ще бъдем писатели и двамата. И между най-добрите във Франция! Ще се подкрепяме. Взаимно ще си четем ръкописите! Ще бъдем безмилостни един към друг! Безмилостни и неразделни!

Тиери Гозлен ликуваше, скулите му пламтяха, зениците искряха. Думите му бяха толкова убедителни, че и Алексей на свой ред се предаде на еуфорията пред мисълта за един сигурен успех. Изведнъж бъдещето грейна пред него под слънцето на дружбата и славата.

— От днес нататък аз ще те наричам Алексей, а ти ще ме наричаш Тиери — реши домакинът.

И подаде ръка на Алексей, който здраво я стисна.

След това силно вълнение те замълчаха за миг, гледаха се право в очите и със затаен дъх. После Тиери въздъхна:

— И като си помисля, че утре пак ще трябва да отида на школо! Не ти ли се струва, че ние повече учим сами, отколкото при всички тези досадни учители?

Алексей не успя да отговори. Приближаваха стъпки. Родителите на Тиери влязоха в стаята. Баща му беше дребен, сух и с посивели коси, приличаше на щурче; майка му брюнетка и крехка, с бледолилави сенки под очите. Тиери приличаше и на единия, и на другия по слабост, по болезнения си вид и трескавия си поглед. Той им представи Алексей с широк замах на ръката:

— Алексей Крапивин, моят най-добър приятел!

Алексей се поизперчи. Господин и госпожа Гозлен го разпитаха добронамерено за учението му. Бяха разбрали от сина си, че Крапивини са напуснали Русия по време на болшевишката революция.

— Сигурно е било много страшно за родителите ви! — каза госпожа Гозлен.

— Те загубиха всичко — отговори Алексей леко патетично.

Усети и гордост, и смут едновременно заради своето изключително положение на емигрант. Вкусът му към оригиналност се

бореше с кроткото му желание да прилича на съучениците си. До вчера още страдаше, че е руснак, а сега неочаквано взе да се двоуми — след като у Гозленови проявиха интерес към него — дали в крайна сметка съдбата му не е за завиждане.

— Какво работи баща ви? — запита господин Гозлен.

Алексей се изчерви. Можеше ли да признае пред този господин, за когото всички в лицея говореха, че е много голям архитект, че баща му, неговият баща, е търговски доставчик?

— Той има фирма за канцеларски стоки — измънка Алексей, отмествайки погледа си.

И внезапно, вдигайки глава, добави самохвално:

— Фирмата е много малка. Но в Русия имаше предачески и тъкачески заводи. Бяхме много богати!

— Какво ужасно време! — каза госпожа Гозлен.

Изглеждаше блага, почти измъчена; черен дантелен шал покриваше раменете й; ръцете й бяха бледи като восък. Тя прегърна машинално сина си през врата. Тиери се сгуши в нея. Значи обичаше майка си. Алексей му беше благодарен. Откри още една прилика между двамата. Чувстваше се добре в този дом, който в началото неприятно го впечатли.

— Знаете ли, мамо, че Алексей е много талантлив? — каза Тиери. — Той удиви господин Колинар вчера сутринта по „свободен изказ“.

Алексей се учуди, като чу, че Тиери говори на майка си на вие. Навярно такъв беше обичаят в уважаваните френски семейства. Той щеше да отвърне, че този училищен успех е без значение, когато Тиери го изпревари:

— Искам да издекламираш на родителите ми „Джинове“, както го издекламира в клас.

Смъртно вцепенение скова Алексей. Схванат от свенливост си казваше, че никога няма да посмее да прави зрелище пред такива видни личности като господин и госпожа Гозлен. С пресъхнало гърло той измънка:

— Не, не е възможно!

— Но защо? — недоумяваше госпожа Гозлен. — Много ще ни е приятно!

Алексей, загубил ума и дума, търсеше извинение.

— Аз… аз вече не си спомням стихотворението — смънка той.

— Имам книжката — изрече бързо Тиери. — Ще четеш.

— Не.

— Моля те като приятел!

Настоятелността на Тиери ядоса Алексей. Обзе го яростен гняв срещу момчето, което само миг преди това той поставяше на първото място сред приятелите. Неспособен бе да се въздържи и изкрещя:

— А аз ти казвам „не“ веднъж завинаги!

— Жалко — каза господин Гозлен с лека усмивка. — Но ние няма да настояваме. Ще ви оставим…

И се оттегли със съпругата си.

„Ето, помисли си Алексей, оскърбих ги с моя отказ, тях, родителите на най-добрия ми приятел. Аз съм негодник! Но не можех да отстъпя; не можех…“ Срамът, мъката, угризението го смазваха. Той хвърли поглед към Тиери, който, смълчан и саркастичен, си играеше с нож за разрязване на книги.

— Сърдиш ли ми се? — запита шепнешком накрая.

— За какво? — попита Тиери. — Всеки е свободен да решава. Съжалявам, това е всичко. Да говорим за друго.

Но Алексей нямаше желание да разговаря. Очарованието беше прекършено. Нямаше какво повече да прави в това семейство, където се държа крайно зле.

— Късно е — въздъхна той. — Ще си вървя…

— Остани още малко — предложи Тиери неубедено.

— Не.

— Тогава до утре.

— До утре, да.

Тиери го придружи до приземния етаж. Слизайки по официалното стълбище със зеленикавата гобленена облицовка, Алексей си каза, че къщата го гони. По негова вина една благородна дружба току-що бе разбита. Джиновете му изиграха лош номер. Това беше в дяволската им природа. Никога няма да се съвземе. На площадката пред дома пак му се прииска да изкрещи: „Държах се като идиот! Прости ми! Кажи ми, че нищо не се е променило!“. Но гордостта му попречи. Усмихна се тъпо и измънка:

— Довиждане, старче.

— Довиждане.

Щом излезе на улицата, се затича, за да не мисли. Наказваше се за глупостта си с умора до задъхване. Макар че беше студено, по врата му се стичаше пот.

Вкъщи завари майка си сама; баща му не се беше прибрал от някакво посещение в града. Тя вдигна очи от илюстрования вестник и попита:

— Е, добре ли мина всичко при Тиери Гозлен?

— Много добре.

— Какво правихте?

— Нищо особено.

— Как е у тях?

— Великолепно.

— Разкажи!

— Няма нищо за разказване — каза сухо той.

И се просна на дивана с цялата си дължина, гневен срещу майка си, която задаваше абсурдни въпроси, срещу себе си, защото не беше проявил внимание към родителите на Тиери, и срещу целия свят, който не го разбираше. В отчаянието му една очевидност се наложи с ослепителна простота: „Никога няма да стана писател. Ще чета книгите на други, но самият аз книги няма да пиша. Ще се задоволявам да аплодирам успехите на Тиери. Цял живот ще бъда две стъпки след него. Но ще ме иска ли той за приятел след това, което се случи?“. След минута, когато видя, че майка му се готви да слага масата, стана и отиде да й помогне.

IV

Тъй като валеше дъжд, междучасието протичаше в покрития двор. Врявата се блъскаше в стените и отекваше с такава сила, че всякакъв разговор ставаше невъзможен. Впрочем на Алексей му се струваше, че Тиери вече не търси неговата компания. Той стоеше настрана сред големите от първи клас, които си разменяха марки. Навярно още му се сърдеше за неучтивия отказ от предишния ден. Измъчван от тази мисъл, Алексей прекарваше цялата сутрин в злобно напрежение. В часа по латински господин Колинар го изпита. Не беше учил, не можа да отговори и пожъна кръгла нула. Остана безразличен към позорната бележка. Когато в края на часа учениците се втурнаха към закачалките и оттам по коридора, той се позабави нарочно, за да излезе едновременно с Тиери. Дълго вървяха мълчаливи. Дъждът беше спрял. Когато излязоха на тротоара, Алексей потърси с поглед колата. Не беше на обичайното място.

— Не си ли с бричката тази сутрин? — попита той.

— Не — отговори Тиери. — Нужна беше на родителите ми. Ще се прибера пеша. Всъщност така предпочитам. Ако знаеш колко ми е дотегнало все да ме кара шофьор! Имам чувството, че съм стогодишен!

— Но е много удобно…

— Не го вярвай! Обожавам да вървя пеша! Тъкмо ще те придружа!

Радостно чувство заля Алексей. Учениците около тях се разпръсваха. Те двамата се запътиха с бодра стъпка нагоре по булевард „Инкерман“. Тиери с късия си гръден кош и дългите крака имаше толкова голям разкрач, че Алексей трябваше да си разтваря прекомерно пергела, за да върви редом с него. Но скоро Тиери се спря задъхан.

— Спрягам, спрягам, а сега получих бодежи! — каза той. — Идиотска работа!

Скулите му бяха зачервени. Суха кашлица го разтърси.

— Не съм свикнал — измърмори той през зъби с едва забележима гримаса.

Продължиха пътя по-бавно. Вървейки рамо до рамо със своя приятел, Алексей имаше чувството, че извървява за първи път познатата отсечка. Дърветата, къщите, минувачите — всичко беше променено. Лицето на Тиери беше сериозно.

— От вчера размислям — каза той. — За „Джинове“ беше прав. Не трябваше да декламираш пред родителите ми. Нищо нямаше да чатнат!

— Сигурно са сметнали, че съм много невъзпитан!

— Занасяш ли се? Те разбраха прекрасно, че не ти стиска. А ти прави чест, старче! Аз сбърках, че настоях. Но страшно исках да ги смаеш, както смая мен!…

Смееше се. От душата на Алексей се смъкна голям товар и на свой ред той също се засмя. Бяха му простили, бяха го одобрили и той каза поривисто:

— Не можеш да си представиш колко ми е приятно! Бях напълно смазан!

— Аз също — призна Тиери. — Усещах, че между нас има недоразумение, и това ми беше непоносимо! Ето, вече е забравено!

Бяха стигнали на авеню „Сент Фоа“. Пред входа на сградата Алексей благодари на Тиери, че го е придружил.

— Днес следобед имаме история и география! — избъбри той. — С тоя гьон Бершю няма да е гот! Хайде, да изчезвам! Доскоро.

Но Тиери не помръдваше, на устните му играеше странна усмивка.

— Имаме още пет минути — каза той. — Мога ли да се кача с теб до стаята ти?

— Да, да — смънка Алексей.

И го обзе панически страх. Всичко беше предвидил, но не и среща между родителите му и Тиери. Два свята щяха да се изправят един срещу друг, два свята, които в неговата представа завинаги трябваше да останат непознати един за друг. Как неговият приятел ще понесе носталгичния лъх на изгнание и бедност? И за да го предварди, добави предпазливо:

— Само че те предупреждавам: у нас е много тясно, много скромно… Дори си нямам стая…

— Какво от това? Все тая! — каза Тиери. — Ще намерим кътче да си поговорим!

Алексей го поведе към асансьора, който по изключение не беше повреден. Когато излязоха от остъклената кабина на площадката на третия етаж, почувства, че коленете му омекват. Звънна два пъти, за да предупреди, че се връща. Вратата отвори майка му. Излизаше от кухнята и беше със синя престилка до кръста. Алексей се смути заради нея. Но тя свали престилката, без да бърза и почти елегантно.

— Ето, мамо — обяви той отсечено. — Доведох Тиери Гозлен.

— Каква хубава идея! — възкликна мило Елена Фьодоровна развеселена. — Толкова сме чували да се говори за вас! Добър ден, господине. Добре дошли!

Ох! Това произношение! Какво ли не би дал Алексей, за да може майка му да се изразява на безупречен френски. Във всеки случай не изглеждаше притеснена ни най-малко от внезапното появяване на Тиери. Със същата лекота, с каквато би го посрещнала в замъка си, тя го покани в столовата, където масата беше вече сложена върху ужасната мушамена покривка на червени и бели квадрати. Жорж Павлович беше там, четеше вестника си и също посрещна госта с жизнерадостно простодушие. Говорът му беше още по-грапав от този на жена му. И четиримата се настаниха в дъното на стаята: Алексей и Тиери един до друг на дивана, родителите срещу тях на столове. Тиери разглеждаше обстановката, а Алексей се измъчваше от неговото безмълвно любопитство. Всичко му се струваше ужасно в апартамента, откакто Тиери беше стъпил тук. Същевременно слушаше майка си и баща си, които поддържаха разговора, без да подозират неговото смущение. Говореха за лицея, разбира се, за учението… Колко банално!

Изведнъж вниманието на Тиери се задържа в един ъгъл на стаята.

— Имате много хубава икона — каза той.

— Да — въздъхна Елена Фьодоровна. — Получила съм я от родителите си. Донесохме я от Русия. Това е всичко, което ни е останало от там!

„Почва се, помисли си Алексей. Тя пак ще се впусне да разказва за нашия някогашен блясък!“ И хвърли умоляващ поглед към майка си, за да я подкани да замълчи. Но тя продължи:

— Наистина тази икона е част от нашето семейство. Тя бдеше над съня ми в моето детство. Сега бди над съня на Альоша…

— Альоша? — запита Тиери.

— Да… Алексей, ако предпочитате. Едно и също е, но е по-мило…

Алексей седеше като на тръни. Но Тиери не изрази никаква изненада, никаква ирония.

— Ти тука ли спиш? — попита просто той.

— Да — каза Алексей неохотно. — На дивана.

Тиери стана и с ръце на гърба започна да разглежда руските гравюри, окачени по стените.

— Никога не съм виждал такива! Наивни, свежи, очаровател ни…

— Нали? — възкликна Елена Фьодоровна. — Ние ги харесваме много. Напомнят ни нашата нещастна, завинаги загубена страна.

— Защо завинаги загубена? — възрази Жорж Павлович. — Аз пък вярвам, че ще се върнем там!

Упорството на баща му да отрича очевидното раздразни Алексей. Особено пред Тиери. Какъвто е саркастичен, ще си помисли, че и двамата са глуповати. Колко жалко, че дойде! Колко щастливи бяхме преди, докато не познаваше руските навици! „Да си върви! Бързо! Бързо!“

— Е, да — додаде Жорж Павлович, — ние сме признателни на Франция, че ни прие във време на беда. Но нас ни крепи само мисълта, че изгнанието ни е временно. Ние знаем, че шансът ни да се върнем в родината е едно на сто. Но и този шанс ни помага да живеем.

— Много добре ви разбирам — каза Тиери. — Вярвам, че и аз бих мислил като вас, ако някой ден трябва да емигрирам.

— Бог да ви пази! — възкликна Елена Фьодоровна.

Кроткото й лице излъчваше светлина и ведрост.

— Извинете… Трябва да тръгвам… Трябва да сме на училище в два.

Той се бе запътил към вратата, когато Елена Фьодоровна го спря с благ глас:

— Защо не останете да обядвате с нас? Много ще е просто. Ще прибавим още един прибор и толкоз. След това ще отидете на училище с Альоша.

Смаян от думите й, Алексей погледна майка си като да си е изгубила ума. Но Тиери не беше особено учуден.

— Не, благодаря — отказа той. — Родителите ми ще ме чакат. Вече съм закъснял.

— Идната неделя тогава? — предложи тя.

— На драго сърце, госпожо.

Тиери произнесе тези думи с усмивка, която на Алексей се стори подигравателна и дори нахална. Сигурно като се прибере вкъщи, ще си прави много шеги с гостуването си у Крапивини.

След като си тръгна, бързо седнаха на масата. Обядът беше много скромен: студено телешко с майонеза. И с него Елена Фьодоровна смяташе да гощава едно толкова деликатно същество като Тиери! Алексей слушаше със силно раздразнение родителите си да говорят хвалебствено за неговия приятел, „толкова възпитан, толкова внимателен, толкова интелигентен“! Но не се реши да направи и най-малка забележка за тяхното държание по време на посещението му. В какво можеше да ги упрекне? Че са верни на себе си? Че не играят комедия пред един чужденец? Види се, нищо не можеше да ги изненада. Те се чувстваха толкова добре в бедността си, в недоимъка си, колкото Гозленови в своя разкош. Този вид непринуденост граничеше с неосъзнатост. „Те нямат усет за смешното, това е всичко!“, реши гневно Алексей.

Той тръгна за училище, без да е разбрал дали трябва да съжалява баща си и майка си, или да ги осъжда. Когато стигна в двора на училището, учениците се подреждаха в редици под наблюдението на възпитателя. Преди да влязат в клас, Тиери се приближи до него и със загадъчно изражение му каза полугласно:

— Мисля, че родителите ти са страхотни!

— Така ли? — въздъхна с облекчение Алексей.

И се запита защо ли очите му го засмъдяха, защо ли погледът му изведнъж се замъгли.

V

— Аз мисля — каза Елена Фьодоровна, — че трябва да приготвим руски обяд. Борш, кулибяк, блини със сметана…

Засегнат дълбоко, Алексей възрази:

— О, не, мамо! В никакъв случай!

— Но защо? — се провикна майка му. — Това ще е промяна на кухнята, с която момчето е свикнало у дома. Ще му бъде забавно…

— Майка ти е права — каза Жорж Павлович, бършейки една чиния. — Тя прави толкова хубав кулибяк със зеле! Винаги когато го приготвя, ти пръв, Альоша, си облизваш пръстите!

— Аз може би — отвърна Алексей шеговито. — За него е различно.

— Кой знае? Да опитаме!

— Не, татко.

Алексей не си обясняваше много добре защо беше против това руско гастрономическо тържество в чест на Тиери идната неделя. Вероятно беше реакция срещу нахлуването на Русия в неговото всекидневие. Намираме се във Франция, по дяволите! Защо да го отричаме по всеки повод? Търсейки извинение за отказа си, той измърмори:

— Тиери е много крехък… спазва режим… Нужни са му леки ястия…

— И така да е! — допусна Елена Фьодоровна.

Тя се гордееше с кулинарните си умения, които се развиха по необходимост в емиграция, макар че в Русия никога не се беше приближавала до кухненска печка. Вече пет минути обсъждаха въпроса помежду си след вечерята, докато миеха съдовете.

— Тогава какво? — поде отново Елена Фьодоровна. — Говеждо печено с картофи соте?…

— Отлично — одобри Алексей. — И без водка; само вино!

— Това е ужасно — възропта Жорж Павлович, вдигайки рамене.

— По твое мнение може би, татко! Но какво, за вас или за него организирате този обяд? Сигурен съм, че ще бъде много доволен! Впрочем всеки път когато мама прави говеждо печено, добре си похапваме!

Когато избърсаха и подредиха съдовете, се върнаха в столовата. Елена Фьодоровна седна в креслото и взе да кърпи хастара на едно сако на съпруга си. Жорж Павлович разтвори на масата чантата си с мострите и извади тефтерчето със сметките. Той правеше рекапитулация на сделките от деня. Алексей се бе излегнал по корем на дивана и четеше „Кренкбий“ от Анатол Франс. Тиери му беше дал книжката и му бе казал: „Ще видиш, много е кратко, но е жестока ирония!“. От време на време Алексей отместваше поглед от страницата и поглеждаше родителите си — тихи, примирени, отрудени. Дано не заприлича на тях! Увлечен в четивото си, той се надяваше, че го чакат дни на кипеж, на риск и успех. В коя област? Още не знаеше. Тиери го осведоми, че Анатол Франс всъщност се казва Анатол Тибо. Франс — Франция — само толкоз! Какво дяволско нахалство беше нужно, за да си избереш такъв псевдоним! Алексей се замисли, че и на него ще му се хареса да пише с типично френско име. Но нали отскоро се беше отказал от всякаква литературна претенция? Навярно беше взел решението си твърде прибързано. Смути се и обърна поглед към иконата, чиято позлата светеше в ъгъла на стаята. Този поглед, отправен в моменти на вълнение към светия образ, беше суеверен навик, останал му от детството. Никога не би могъл да се откаже от него. След миг му се стори, че руският Христос, с тясно и тъжно лице в богата метална обкова, одобрява, парадоксално, желанието му да извърви своя път сред французи.

Продължи да чете. Тоя Анатол Франс наистина има голям талант! Ненапразно беше получил Нобеловата награда две години по-рано. Навремето вестниците богато отразиха случая. „Ще трябва да поискам от Тиери и други книги от същия автор“, реши Алексей. Жорж Павлович затвори чантата с мострите. Елена Фьодоровна стана. Беше свършила с кърпенето.

— Трябва да си лягаш, Альоша — подкани го тя.

— Да, мамо, веднага…

Мигновено почувства желание да я послуша. Може би от обич. Или за да й поблагодари, задето бе отстъпила при обсъждането на

менюто.

В неделя на 3 февруари 1924 г. вестниците излязоха с големи заглавия: Англия току-що е признала СССР. А според хроникьорите Италия и Австрия се готвят да направят същото. За щастие Франция сякаш още има задръжки. Но е изпратила търговски агент в Москва. Потънал в сутрешните вестници, Жорж Павлович не скриваше разочарованието си.

— Да преговарят с тези бандити — негодуваше той, — какво безумие! Съветите ще изнесат своята революция във всички страни, които ги признаят! Разчитам на благоразумието на Поанкаре[1] да избегне тази катастрофа! Всичко това е по вина на глупака Рамзи Макдоналд[2] и на английските лейбъристи!…

Алексей беше огорчен, че това се случва точно в деня, когато Тиери щеше да дойде за обяд в тях. Заради политиката имаше риск срещата да премине в атмосфера на безпокойство и озлобление. Баща му се беше състарил от огорчението. Майка му също изглеждаше угрижена. Алексей я наблюдаваше скришом. Нямаше ли да й размине, преди да е дошъл Тиери? Тя се отказа от неделната литургия на улица „Дарю“ заради приготвленията около обяда. Жорж Павлович отиде сам, за да се срещне с приятели и да поговори за „събитията“. Алексей остана край майка си да й помогне в домакинската работа и в подреждането на трапезата. После я придружи и в кухнята. По главното меню беше отстъпила, но при все това бе решила яденето да започне с някои руски ордьоври: кисели краставички, мариновани гъби, балтийска риба, приготвена по семейна рецепта…

— Французите харесаха закуските ни — каза тя. — Сигурна съм, че нашият гост също ще ги хареса!

Тя се стараеше да нареже на ситно лука, да изчисти хубаво рибата, да приготви грижливо соса. Лицето й се бе разведрило. Вероятно беше забравила за признаването на СССР от Англия.

— Доволна съм, че Тиери ти е приятел — започна тя. — Положително е момче с добри качества. Но този недъг! Колко ли страда?

— Да — потвърди Алексей. — И въпреки това никога не се оплаква. Казва, че замества телесните радости с радостите на духа.

Знаеш ли, мамо, той чете всичко. Той знае всичко!…

Усмивката на Елена Фьодоровна разцъфна.

— Уверявам те! — наблегна Алексей. — Можеш да говориш за какво ли не с него. Дори за политика…

— Ще избягваме да говорим за политика, моля те.

— Защо?

— За да не натъжим баща ти. Толкова е нещастен днес!…

Но Жорж Павлович се върна от черква съвсем развеселен. На улица „Дарю“ се беше срещнал с добре осведомени хора. Скандалното решение на Англия беше остаряло. Сред емигрантите се събуждаше нова надежда. Според Болотов в Украйна са избухвали метежи и е имало акции на неподчинение в Червената армия.

— Това е добър знак! — каза Жорж Павлович. — Нещата потръгват! Ако Европа не им помогне, ще пукнат като плъхове!

Той потриваше ръце и вдишваше аромата на печеното, което Елена Фьодоровна държеше във фурната. Алексей се зарадва на внезапното разведряване след заплахата от буря. Празникът можеше да започне. Всичко беше готово, когато Тиери позвъни на вратата.

Държеше букет в ръка. Девет чаени рози. Елена Фьодоровна изпадна във възторг от красотата на цветята и ги подреди във ваза. Седнаха на масата. Алексей и майка му се редуваха в поднасянето. Тиери хареса руските закуски и си взе два пъти от месото. Изглеждаше щастлив, че се намира в крайно различна от неговата среда. Но това може би идваше само от „етикета“, както се изразяваше Крапивина. Така или иначе Алексей беше признателен на приятеля си, задето се приспособява с такава лекота към чудатостите на Крапивини.

В оживения разговор дори не стана въпрос за англо-съветските отношения. След кафето родителите се оттеглиха тихомълком. Трябваше да присъстват на беседа в руски литературен кръжок. Алексей почувства облекчение, когато остана насаме с приятеля си. Двамата седнаха на дивана и Тиери въздъхна.

— Ядох като вълк! Много ми дойде!

— Какво щеше да кажеш, ако бях оставил майка ми да решава какво да сготви. Тя искаше да ти стъкми руски обяд!

— Сигурно щеше да ми хареса! — увери го Тиери.

Пак „етикета“! — си помисли Алексей. Щеше да му отвърне с някаква шега, когато приятелят му го прекъсна:

— Имаш ли ясни спомени от Русия?

Въпросът обърка Алексей и той замълча за миг. Щом като Тиери го приканва към изповед, трябваше да е искрен. Трудно упражнение. Най-сетне зашепна:

— Спомени, да, няколко. Но се питам дали са наистина мои, или са ми подсказани от родителите ми!

— Разкажи.

— Не е много интересно.

— Сигурен съм, че е.

— Добре. Щом желаеш.

Алексей заразказва безразборно каквото се сети от живота си в Москва в голямата къща, за бягството от Русия, за пристигането във Франция. Докато говореше, му стана чудно, че с удоволствие извиква спомени за толкова далечно минало.

— Много е увлекателно — каза Тиери. — Защо ли не запишеш всичко това в „тетрадката дневник“.

„Тетрадката дневник“ беше още едно изобретение на господин Колинар. Веднъж седмично, в сряда, учениците трябваше да напишат в специална тетрадка разказ за събитие от своя живот: спомен от ваканция, посещение в стара черква, спортно постижение, впечатление от четиво или представление, описание на разходка в гората. Упражнението целеше да обиграят перото си.

— Не — отсече Алексей, — никога нищо няма да напиша за Русия.

— Защо?

— Родителите ми безкрайно много са ми говорили за нея! Втръснало ми е!

— Ти си още по-изкривен от мен — каза Тиери през смях. — Струва ми се, че ако аз бях руснак, щях да тръбя гръмогласно от всички покриви!

— Ох! Знаеш ли, няма с какво да се гордееш, когато си в изгнание!

— Да, има! „Всяко своеобразие заслужава да бъде отглеждано като рядко растение“, както казваше старата лисица Волтер.

Алексей наостри уши: подозираше, че Тиери приписва на велики мъже оригинални мисли, които на него му минаваха през ума. Но хитруването беше толкова елегантно, толкова убедително, че не

дръзваше да го упрекне. Дори го смяташе за добър познавач, като че действително Волтер или Юго, или Монтен говорят с гласа на неговия приятел.

— Ще те учудя — додаде Тиери, — но смятам, че си с дяволски късмет, щом като си стъпил в две страни. Имаш възможност да четеш големи руски автори в оригинал: огромно нещо е това!

— Аз чета много лошо руски.

— Ами, упражнявай се. Достоевски, Толстой, струва си да опиташ!

— Руската литература ми е досадна; френската литература ми стига!

— Ти наистина си много загубен!

— Прочетох „Кренкбий“. Доста си я бива!

— Лимонада в сравнение с „Престъпление и наказание“! Но нея няма да ти я дам.

— Защо?

— Защото се надявам, че ще я прочетеш на руски.

— Не разчитай! Имаш ли нещо друго от Анатол Франс?

— Да, „Боговете са жадни“. Един от най-добрите му романи. Действието се развива по време на терора. Там ще видиш как благородните политически идеи се израждат в кърваво безумие. Може би ще ти напомни руската революция!

— Тогава не ме интересува!

— Да не си мръднал?

Алексей избухна:

— Кога най-после ще разбереш, че ми е дошло до гуша от революцията, от Русия, от всичко, което идва от там?

— Майтапиш се, старче! Сигурен съм, че не знаеш нищо от историята на твоята страна!

— Нищо, и ми е все едно! Уча историята на Франция в училище и това ми допада.

— Твоите родители не са ли се опитали да те запознаят…

— Да. Но се противях. Петър Велики. Екатерина Велика, Александър I, Николай II, все ми е тая! Важни са ми Луи XIV, Наполеон, Гамбета, Клемансо!… Точно това минало е и моето. Направил съм си избора. Искаше ми се да съм се родил във Франция,

да говоря само френски. Дори името си не харесвам: Крапивин… Смешно е!

— Щеше да предпочетеш да се казваш Дюпон ли?

— Чудесно! — възкликна Алексей. — Дюпон е много хубаво! Дюпон, Дюпон, като всички!

После се успокои и заговори тихо:

— Извинявай. Един ден казвам едно, на другия ден — обратното. Ще ти върна „Кренкбий“ и ще прочета „Боговете са жадни“, щом като ми казваш, че е първокласна!

— Ще ти донеса книгата утре в училище. И ще можеш да я задържиш.

— Как така да я задържа?

— Да, давам ти я.

— Благодаря, старче. Аз не мога нищо да ти дам. Тази ще е винаги разликата между нас.

Замълчаха, като че разговорът бе изстискал последните им сили. И от същия миг нататък вече можеха да си кажат само най-банални неща. След тягостно мълчание заговориха за лицея. Пак бяха станали на четиринайсет и половина. В шест часа Тиери погледна часовника си и измърмори:

— Трябва да поемам. Определих час на шофьора. Сигурно ме чака долу.

Отидоха до прозореца: бутилково зелената „Делаж“ беше спряла край тротоара.

---

[1] Реймон Поанкаре — президент на Френската република от 1913 до 1920 и министър-председател от 1922 до 1924 и от 1926 до 1929. — Б.пр. ↑

[2] Джеймс Рамзи Макдоналд — министър-председател на Англия през 1924, 1929 и 1931. — Б.пр. ↑

VI

Тиери беше надценил силите си. След час и половина из залите на музея обяви, че е неспособен да продължи. Алексей също не издържаше сред безброя и многообразието от преливащите се цветове на картините, които го обсаждаха от всички страни. Това беше първото му посещение в Лувъра. Едно откровение, което го поставяше в състояние на притъпяваща възхита, на лъчезарно пресищане. Когато излезе вън на въздух, главата му се маеше, като че бе препил с вино. Делажът ги чакаше. Качиха се в колата.

— Трябва да дойдем пак някой ден — каза Тиери. — Иска ми се да видя италианските примитивисти…

Алексей се съгласи, макар че пред обиколката на шедьоврите предпочиташе дългите задушевни разговори със своя приятел. Най-много го учуди по време на разходката в музея несметният брой голи женски тела по картините, които украсяваха стените. Те бликаха отвсякъде в сластни пози и сякаш никой не се оскърбяваше от излагането на показ на гърди, бедра и кореми. Едно платно особено го развълнува: „Изворът“ от Енгр. Той се задържа дълго да съзерцава тялото на млада девойка, крехко и същевременно леко закръглено. Смайваха го безгрижното движение на бедрата, простосърдечието на погледа, седефената кожа. Дори помечта да си купи фотографска репродукция на тази картина. Но нямаше достатъчно пари в себе си. Тиери беше платил двата входни билета за музея. И бързаха да си тръгнат. Чакаха ги за обяд. За трети път Алексей щеше да бъде на масата у Гозленови в неделя. Първият беше мъчителен, защото много се боеше да не наруши френските обичаи. Шетнята на лакея зад гърба на сътрапезниците силно го смущаваше. Преследван от страха, че може да не им се хареса, той дори не знаеше какво яде. После малко по малко любезността на господин и госпожа Гозлен го предразположи. Сега вече му харесваше церемониалът на храненето, толкова различен от това, което ставаше у дома му. Чувстваше се лек, подвижен, нереален като във филм. Същото впечатление, че играе роля, не го

напускаше и в колата, зад гърба на шофьора. Но внезапно чувството на лекота и радост спадна с една степен. Тиери току-що бе изрекъл:

— Всъщност днес на обяд ще бъдат чичо ми, леля ми и дъщеря им Жизел. Не са хора, които притесняват. А веднага след десерта ще ги зарежем и ще отидем в моята стая да си говорим.

Някакво опасение жегна Алексей. С господин и госпожа Гозлен се чувстваше като от едно семейство, обаче с външните лица ще е по-различно. Отново у него се прокрадна страхът да не изглежда несръчен, смешен, не на мястото си и изрече тихо:

— А, така ли? Трябваше да ме предупредиш…

— Какво променя това?

— Нищо…

— Знаеш ли, те са много шик…

— На колко години е братовчедка ти?

— На осемнайсет. Доста е красива… Ще видиш, много ще ти хареса.

Момчетата пристигнаха точно навреме, колкото да успеят да си измият ръцете и да отидат в столовата с дъбовата ламперия. Бялата покривка на масата, кристалите и сребърните прибори блестяха в полусянката. Чичото и лелята на Тиери, господин и госпожа Бержс, бяха крайно мили и безлични. Дъщеря им Жизел, напротив, имаше с какво да впечатли. Триъгълно лице, широки фаянсово сини очи, кестеняви късо подстригани коси и много модерно държание. На масата тя забавляваше всички с уместните си реплики. Знаеше светските случки и разказваше анекдоти за парижки личности, за които Алексей никога не беше чувал да се говори. Родителите й я обгръщаха с нежни погледи. Алексей намираше, че е ужасна. Неочаквано тя каза на Тиери:

— Каква странна идея да отидеш в Лувъра! Там не е истинската живопис! Какво най-много ти хареса от тези вехтории?

— „Философ в размисъл“ на Рембранд — отговори той, без да се колебае. — Такава сила, такава съсредоточеност… да ти спре дъхът!

— Наистина — съгласи се тя самонадеяно. — Спомням си го бегло… Не е лош… А вие?

Запитан от упор от будната девойка, Алексей изгуби самообладание. Вниманието на всички се насочи към него. Усети, че лицето му пламва. Просветна му. За да бъдеш елит, при всички

обстоятелства се налага искреност. Той издържа синия подигравателен поглед и изрече:

— „Изворът“ на Енгр.

Всички останаха като слисани. Сякаш самият модел на картината с меката си голота и наклонената делва току-що бе седнал между сътрапезниците. Алексей осъзна, че е допуснал гаф, разкривайки същността на мисълта си. Едно момче на неговата възраст нямаше право да се интересува от женски тела. Господин Гозлен направи комична гримаса.

— Хубава творба — каза той. — Една от най-успешните на художника.

— Но много академична! — отбеляза Жизел с леко дръзка усмивка.

Алексей не знаеше смисъла на думата „академична“. Но намрази Жизел, че омаловажава картината. Тя го подкани закачливо да се изкаже по-обстойно:

— Какво по-точно ви привлече в „Изворът“? Сюжетът, младата девойка, фактурата?

— Всичко — отвърна той със сдържан гняв.

— Неопределено е!

— Правдоподобността. Намирам… намирам, че е много хубава… Това е…

Искаше му се да изчезне под масата. Господин Гозлен смени темата. Заговориха за мерките, които взема Реймон Поанкаре, за да спаси франка. С обсъждането на този сериозен проблем стигнаха до десерта. Пиха кафе в салона. След което двете момчета имаха право да се измъкнат. Жизел, както подобава, остана с възрастните.

Когато остана насаме с Тиери в стаята му, Алексей даде воля на горчивината си:

— Идиотски ли се държах?

— Не, не, старче! Човек винаги трябва да казва каквото мисли. Ти беше прав за „Изворът“. И мен също тази картина ме кара да мечтая. Колкото и да ненавиждам жените, по принцип, признавам, че в някои случаи се огъвам. Страшното е, ако си помислиш, че девойката, която е позирала на Енгр, с нейните маниери на девствено момиче, е всъщност някаква развратница, която е лягала с него в ателието му. Мен това ме интересува: лягането. Останалото е блудкавост. Чакам

момента, когато ще полетя във въздуха с някоя уличница. Виж, давам си още една година, преди да пробвам. Какво мислиш за братовчедка ми?

— Бива я — измънка Алексей.

Но не беше убеден.

— Какво значи това „бива я“? Кажи направо, че тя ти дотяга!

— Изглежда доста самоуверена.

— Придава си някакъв леко педантичен вид. Но всъщност е момиче на място. И не е глупава. Взе си матурата лани… „Винаги една жена малко или много търси себе си“, както казва пустият му женкар Виктор Юго.

Още едни фалшив цитат! — помисли Алексей с удивление. И запита:

— Какво прави тя сега?

— Мисля, че е в Школата на Лувъра. Но най-вече флиртува. Очаква съпруг…

На вратата се почука. Беше Жизел; идваше да се сбогува. Тръгваше си преди родителите. С въздушна грациозност целуна Тиери по двете бузи и подаде ръка на Алексей:

— Не се озлобявайте! — каза тя. — Настъпих ви за „Изворът“. Но беше толкова комично вашето захласване по тази картина! Не можах да се възпра. Невъзможна съм! Тиери сигурно ви го е казал…

— Не, не — смотолеви Алексей. — Напротив…

Жизел го гледаше толкова развеселена, с такава свежа усмивка, че Алексей се трогна. Когато тя излезе, си каза, че неправилно я е преценил. Беше твърде категоричен в оценките си за лицата от женския пол. Девойките бяха решително по-изкривени от момчетата. Никога не знаеш как да постъпиш с тях. Навярно това беше една от тайните на техния чар. Неочаквано Тиери запита:

— Какво ще правиш през лятната ваканция?

— Ами… нищо…

— В Париж ли ще останеш?

— Разбира се.

— Ние ще идем в Горна Савоя, в Сен Жерве, както всяка година. То е в планината. Има места за чудесни разходки. Трябва да дойдеш с нас за няколко дни…

Преливащ от радост, Алексей възкликна:

— Ще бъде… ще бъде великолепно!

Той вече се виждаше как прекосява борови гори, как се изкачва по стръмни скали заедно със своя приятел.

— Има време да си помислиш, защото още сме март — допълни Тиери. — Но вече можеш да говориш с родителите си. Аз ще говоря с моите. Ще се учудя, ако откажат. Те много ти угаждат!

Когато се прибра вкъщи, Алексей сподели с майка си предложението на Тиери. Тя остана поласкана и заедно с това обезпокоена. Планинският курорт предполагаше разходи за дрехи и минимум джобни пари. А бюджетът на семейството тази година беше много ограничен. Дори недоумяваха как ще успеят да му платят срока. Икономът на лицея вече губеше търпение.

— Ще видим малко по-нататък — каза тя накрая. — С божия помощ баща ти може би ще успее някак да уреди. Ще бъда много щастлива, ако можеш да заминеш с твоя приятел!

Алексей стъпи на земята. Когато татко му се върна от обиколка из града, Елена Фьодоровна не му заговори за проекта на Алексей. Синът разбра, че ако настоява, ще нарани гордостта на родителите си. И наистина неговото място беше у дома и никъде другаде.

Същата вечер след вечеря реши да попълни „тетрадката дневник“. Темата беше напълно готова: едно посещение в Лувъра. Обаче няма да пише за „Изворът“ на Енгр. Ще му се подиграват в клас. Ще опише други картини. Изборът беше богат. Той претупа домашното си с досада, препрочете го, легна си и угаси нощната лампа. Мислеше ту за девойката от „Изворът“, ту за Жизел. В главата му се смесваха голи и едната, и другата. Внезапно усети нещо като мравуняк в долната част на корема. Цялото му същество се напрягаше, втвърдяваше се от желание за допир до непозната плът. Без малко да намокри чаршафите, но се завтече да се скрие в тоалетната. Там насладата го сразі и той остана с втренчен поглед и зяпнала уста. После, стихнал, освободен, се върна в леглото и се опита да забрави своите видения на ненавременна сласт. Но те още дълго го преследваха, преди да е успял да заспи.

На следващия ден в лицея Тиери му каза:

— Родителите ми ще бъдат възхитени, ако успееш да дойдеш с нас в Сен Жерве. А твоите попита ли ги?

— Да.

— Е, и?

— Те също са много доволни — отговори Алексей с известно усилие.

И понеже се боеше да не прозвучи много утвърдително, добави:

— Мисля, че ще се уреди някак… Във всеки случай ти благодаря…

Гърлото му се стягаше пред мисълта, че вероятно в последния момент ще трябва да се откаже от една пленителна ваканция в планината със своя приятел. И дори няма да може да му признае по каква причина се измъква. Частица самолюбие му пречеше да се позове на затрудненото положение на родителите си. Той пак се чувстваше син на емигранти до мозъка на костите. Друга погрешна сметка: два дни по-късно получи лоша бележка за описанието в „тетрадката дневник“ на посещението си в Лувъра.

— Повърхностно е — каза господин Колинар. — Вие изброявате картините, без да ги коментирате. Човек остава с впечатление, че нищо не сте видели, нищо не сте изпитали сред толкова шедьоври!

Тази критика докрай убеди Алексей, че действително би могъл да продължи да се интересува от книгите, но никога няма да стане истински писател. Не се натъжи ни най-малко, защото знаеше, че само примерът и настоятелността на неговия приятел го бяха подтикнали да мечтае за литературно бъдеще. А Тиери беше похвален за оценката му на картината на Рембранд. И беше напълно справедливо.

Почти през целия час Алексей се рееше високо над земята. Неспособен бе да отдели и най-малко внимание на обясненията на господин Колинар за сравнителната психология на героите у Корней и Расин, но все пак слезе от своите висоти, за да се загледа втренчено в гърба на съученика си Флотие, който седеше пред него и носеше жилетка на зелени и виолетови карета. После потъна в съзерцание на особеностите на чина. С белия си ръб и с черната течност порцелановата мастилница, вгнездена в тъмната дъска, беше като око с разширена зеница, чийто неподвижен поглед го хипнотизираше. Спомни си за окото на Бога, което според Виктор Юго „беше в гроба и гледаше Каин“. Дали Виктор Юго, „този гигант на словото“, както го наричаше господин Колинар, като ученик не е бил разочарован от някоя слаба бележка и несигурен в бъдещето си? Не е възможно: истинските гении не си задаваха въпроси. Само бъдещите неудачници се колебаеха на кръстопътищата.

На излизане от час Тиери се приближи до Алексей и му заговори спонтанно:

— Защо не писа за „Изворът“?

— Всички щяха да ми се подиграват! Както Жизел…

— Е, и? Прати ги по дяволите! По дяволите Жизел! Можеше да разкажеш спомените си от Русия.

— Вече ти казах, че няма да го направя за нищо на света!

— Ти ги разказа на мен!

— Ти си друго нещо! Братя сме!

Лицето на Тиери се смръзна и доби сериозен като сентенция израз.

— Имаш право — рече той шепнешком. — Ние сме две отличаващи се същества. Ние нямаме нищо общо с другите. Ти заради твоите корени, аз — заради моя недъг. Животът няма да ни раздели никога.

Глъчката през междучасието ги проглушаваше. Както обикновено те се отдалечиха от глупавата блъсканица на другарите и се уединиха в един ъгъл на двора, за да си приказват за литература. Тиери заговори за интелектуалната дружба между Монтен и Ла Боеси. „Два типа от нашия вид!“ — допълни той и силно се засмя. Алексей не знаеше нищо за двете забележителни личности освен това, което господин Колинар бе казал за тях в час по повод един цитат от „Есетата“. После се замисли, че ироният на Тиери крие някаква истина: тяхното искрено и сърдечно приятелство бе също като това на Монтен и Ла Боеси, неразбираемо за обикновените смъртни. Монотонният живот в лицея протичаше край тях, без да ги засегне. Стигнал до тази истина, Алексей изведнъж установи, че не бърза за голямата ваканция.

Внушението на Тиери, което Алексей най-напред отхвърли с раздразнение, продължи да го преследва през следващите дни. В неделя вече се съмняваше в основателността на своя отказ; в понеделник нахвърли за всеки случай няколко знакови изречения; във вторник написа в „тетрадката дневник“ спомени от бягството на семейство Крапивин от Русия.

Предаде съчинението си на господин Колинар и зачака с тревога присъдата му. Сега съжаляваше, че се е подвел да прави изповед, чиято искреност никой освен родителите му не можеше да оцени. Господин Колинар съобщи, че Алексей получава най-високата оценка. И като върховно признание учителят прочете пред класа три откъса от неговия текст. Когато свърши с четенето, няколко ученици аплодираха. Задъхан от гордост и признателност, Алексей се обърна към Тиери и му смигна. В този миг един подигравателен глас се надигна от дъното на класната стая:

— Не е справедливо, господине; той всичко си е измислил!

Разбира се, беше непоправимият Дюгазон. Кръшкач, тъпоумен смешник! Но обвинението в хитруване оскърби Алексей до такава степен, че му се прииска да се нахвърли на своя критикар и да го убие. Съседът му Лавалет го задържа за ръкава:

— Остави: той го казва, за да те дразни!

Господин Колинар въведе ред в разбунения клас и каза в заключение:

— Сигурен съм, че господин Крапивин е преживял всичко, което разказва. Впрочем и да е украсил нещичко от действителността, заслужава да бъде поздравен, защото домашното му е написано грижливо и с чувство.

Инцидентът приключи. Но въпреки похвалите на учителя и възхитените погледи на Тиери щастието на Алексей беше вгорчено. Мисълта, че негов френски съученик, бил той някакъв зложелателен палячо, е могъл да го подозре, че не казва истината, го възмущаваше като жестоко публично оскърбление. Струваше му се, че като му оспорват спомените, ограбват ценното му богатство, семейно съкровище, най-доброто от самия него. При това ставаше въпрос за минало, което загърбваше, и сега почти съжаляваше, че е разказал за него в „тетрадката дневник“. Иди, та разбери нещо!

През междучасието Тиери отиде при Алексей и с менторски тон изрече:

— Свалям ти шапка!

Тези единствени думи успокоиха сърцето на Алексей и очите му се наляха със сълзи, без да може да разбере кое точно му прави по-голямо удоволствие: одобрението на приятеля или мисълта, че родителите му биха били доволни, задето е възкресил пред класа, сред

французите, трагичното масово бягство от Русия. Обаче по някакъв странен рефлекс на свян, щом се прибра у дома, той не спомена пред тях за темата, която си беше избрал за седмичния разказ.

VII

Още в началото на вечерята Алексей се опитваше да изглежда заинтересуван от разговора между родителите си и техните гости, господин и госпожа Гутуеви. Но беше чувал вече стотици пъти същите трезви размишления за слабостите на френската политика към Съветите, за абсурдните разногласия между емигрантите, едни от които бяха монархисти, а другите либерали, и за трудността да се намери достойна и добре платена работа в Париж. Право казано, французите учтиво се подиграваха с тези изгнаници с престижно минало, които ставаха шофьори на таксита, стругари или портиери в нощни заведения. Госпожа Гутуева, закръглена, подвижна и словоохотлива жена, разказа как се добрала благодарение на малките обяви до място на „бобинарка“, без да знае в какво се състои работата. Приели я заради хубавия й вид, но изпаднала в паника, когато влязла в работилницата, пълна с жени в сиви работни престилки. За щастие майсторът, „съвършен французин“, като узнал, че е рускиня, се умилостивил над съдбата й и й помогнал бързо да усвои занаята. Причината за неговата благосклонност била проста: добрият човек, бивш боец, се гордеел, че през декември 1918 дебаркирал в Одеса, за да подкрепи белите срещу болшевиките. През краткия си престой там научил десетина руски ругатни и ги изстрелвал посред харема, където се трудели френските работнички. Госпожа Гутуева останала очарована и го поканила на вечеря.

— Той е съвсем обикновен човек — казваше тя. — Но за нас, емигрантите, важното е сърцето!

— Във всеки случай — отбеляза господин Гутуев — добре си похапва. И харесва руската кухня!

— Не е единственият в Париж! — откликна Елена Фьодоровна. — На нас ни беше гост на обяд преди няколко дни един младеж, приятел на нашия син от лицея, французин. Ами че той много хареса моите закуски! Приятно беше да се види как апетитно яде.

Споменаването на случая с Тиери сепна Алексей. Вниманието му беше отново привлечено и той влезе в крак с хората около него. В момента госпожа Гутуева говореше за двамата си синове, десетгодишния Иван и дванайсетгодишния Глеб, които също учеха във френски лицей, в „Жансон-дьо-Саи“.

— Обаче аз исках — говореше тя — заедно с обучението, което получават в час, да се проникнат силно от нашите национални традиции. Затова ги записах в руско скаутско дружество. Там отиват всяка неделя. Учат патриотични песни, срещат знамето… Трябва да изпратите там вашия Альоша!

При тези думи Алексей се изчерви и сведе глава. Всичко друго, но не и тази шутовщина в името на едно легендарно минало и на една изгубена страна! Елена Фьодоровна отгатна мисълта на сина си и каза кротко:

— Съмнявам се, че на Альоша ще му е приятно подобно занимание!

— Не става дума само за занимание, а за най-добрия начин да се разпали преклонението към родината у нашите младежи!

Жорж Павлович се намеси на свой ред:

— Очевидно, много е хубаво… Обаче всеки е руснак, както го разбира… Альоша е по-дискретен, по-таен…

— Все пак би трябвало да опитате. Резултатът е учудващ. Иван и Глеб са като ангели, откак участват в тези сбирки!

Алексей едва сдържаше гнева си и мълчеше. Беше признателен на родителите си, че спонтанно вземат неговата защита, при положение че всичко ги тласкаше да се съгласят със семейство Гутуеви. Вече ядяха десерта, а той се потеше от тревога под погледите на възрастните. Единствената му надежда сега беше да не го запитат директно какви са мотивите за неговия отказ. Неочаквано госпожа Гутуева се наведе към него и му каза с тих, заговорнически глас:

— Ако отидеш там, можеш да си намериш добри другари сред руските деца. Има прекрасни и от великолепни семейства!

— Не търся нови приятели — смънка Алексей.

Тя настоя:

— Но защо? Какво те отблъсква? Сигурно не е защото са руснаци все пак?

— Не.

— Тогава? Обясни ми, Альоша.

Алексей хвърли отчаян поглед към майка си. Явно тя страдаше, че го вижда като на подсъдима скамейка. Отново отговори вместо него:

— Альоша има своя идея по въпроса… Мисля, че трябва да оставим времето да си каже думата…

— Аз пък мисля — отсече господин Гутуев, — ако оставим времето да си каже думата, ще направим лоша услуга на нашата младеж. Ако пропуснем да поддържаме у децата почитта към свещените ценности, които създадоха славата на Русия, скоро те няма да имат нито спомени, нито родина, нито носталгия, ни почит към своите предци, ни нищо!…

Беше широк в кръста и мустакат и дори облечен в костюм, изглеждаше като в униформа. Бил е полковник в армията на Врангел, а понастоящем работи като водопроводчик. Той скова Алексей със строгия си поглед.

— Те ще имат нещо друго — каза Елена Фьодоровна.

— Е, наистина ли не искаш? — подхвана госпожа Гутуева, обръщайки се отново към Алексей. — Ако решиш, много ще е лесно: ще накарам Иван и Глеб да минат да те вземат…

Мигом облак на гняв заслепи Алексей. Той скочи от стола си и изкрещя:

— Не, не, не!

И бегом излезе от стаята. Но къде да се скрие след такова избухване? Ужасен от големия скандал, който бе предизвикал, без да разсъди за последствията, той се скри в стаята на родителите си. Строполи се на леглото и взе да се обвинява, че не е съумял да се овладее. Нали, уязвявайки Гутуеви, беше наскърбил родителите си? А толкова ги обича! Как можеше да ги накара да го разберат, когато е толкова далеч от техните грижи и техните предпочитания? „Аз съм грубиян, егоист, чудовище!“ — повтаряше дълго. Гърдите му се раздираха: хълцаше от мъка и гняв.

Вратата тихо се отвори. На прага се появи Елена Фьодоровна. Лицето й беше спокойно.

— Мисля, че си разсъдил, Альоша — каза тя. — Моментално ще се извиниш на нашите приятели.

— Но няма да ида в лагера на скаутите! — измърмори Алексей.

— Ще постъпиш, както искаш.

Алексей прочете в очите на майка си смесица от нежност и упрек, тъга и въпрос, което докрай го смути. Стана и я последва със замъглена глава. Когато влезе в столовата, всички погледи се насочиха към него. Запъти се към трибунала с колеблива стъпка. Като по чудо господин и госпожа Гутуеви не изглеждаха много зле разположени към него. Те дори се усмихваха и го оглеждаха, като че тази интермедия не бе толкова драматична, колкото той си бе въобразил.

Алексей пое голяма глътка въздух, преди да се хвърли в празното пространство. Много му струваше да се унижи така, но дължеше на своите родители да пожертва самолюбието си.

— Моля да ме извините — произнесе той едва чуто.

— Да не говорим повече! — се провикна господин Гутуев. — Харесва ми, когато младежта е с буйна кръв. В полка казвахме, че ако един кон никога не се опъне срещу дресировката, не заслужава седло, а стреме!

— Седни, Альоша — подкани го баща му.

Алексей седна, засрамен от всеобщото снизхождение. Десертът го чакаше в чинията му: кисел. Той не обичаше много това треперещо плодово желе. Но майка му упорито правеше поне веднъж в седмицата. Беше руско, значи беше хубаво! Изяде го бавно, приведен, оклюмал. Никой вече не се занимаваше с него. Родителите му и гостите бяха на хиляди версти далеч от него на лов за спомени.

VIII

Семейството току-що беше седнало на масата за обяд, когато на входната врата се позвъни. Алексей отиде да отвори и пред него се изправи млад телеграфист, който носеше телеграма, адресирана „до господин Крапивин“. Жорж Павлович прочете съобщението, вдигна вежди с шеговито изражение и като се обърна към жена си, прочете на висок глас на руски: „Скъпи приятелю, можете ли да минете днес да ме вземете в четири часа? Можем да отидем при Злобов. Той е добър адвокат. Запознах го с всичко. Може би има нещо ново по нашия въпрос“. Подпис: Любовин.

Алексей знаеше от родителите си, че този човек, днес напълно безпаричен, навремето е бил председател на „Дружеството за развитие на международния обмен“, в което Жорж Павлович беше акционер. От 1921 Любовин се опитваше напразно да върне авоарите на дружеството, вложени в лондонска банка. Никой не вярваше, че ще успее. Жорж Павлович го смяташе за „утопист“, нещо, което от страна на един толкова лековерен човек като него беше върхът. Но лаконичната бележка подсказваше, че на хоризонта се очертава някаква надежда. Жорж Павлович пъхна хартията в джоба си и процеди през зъби:

— Странна история!

— Смяташ ли да отидеш? — запита Елена Фьодоровна.

— Разбира се! Знае ли човек…

Вечерта се прибра у дома необикновено възбуден. Както се предвиждаше, беше отишъл с Любовин при бившия московски адвокат. И Злобов, който нямаше право да упражнява професията си във Франция, но беше предпочитаният юридически съветник на емигрантските кръгове, ги беше уверил, че по казуса може да се пледира. Дори беше готов да се заеме с делото, без да иска предварително заплащане. В случай на благоприятен изход щеше да си получи възнаграждението от влога в английската банка. Дори щеше да занимае с въпроса свой познат юрист от Лондон. Но процедурата

можеше да започне само със съгласието на мнозинството акционери. За щастие Любовин знаеше адресите на повечето от тези, които бяха избягали от Русия по време на болшевишката революция и бяха намерили убежище във Франция, Великобритания, Германия, Белгия… Още утре щеше да им изпрати покани за общо събрание в надлежна форма. Всички, които щяха да бъдат възпрепятствани да се явят, щяха само да изпратят пълномощно на председателя и нещата щяха да са наред.

Алексей слушаше баща си с изумление и възхищение. Дали действително този непоправим мечтател с основание вярваше в резкия обрат на съдбата. Когато говори, прилича на илюзионист, който изважда заек от цилиндъра си.

— Помисли, Елена — провикна се той, — ако ние успеем, както вярват Любовин и Злобов, нашият живот ще се промени из основи! Вече няма да се мъкна от врата на врата с чанта, пълна с мостри! Ще си създам собствена фирма за канцеларски материали! Франция ще стане рай за нас…

По свой навик Елена Фьодоровна хвърли лопатка пепел върху пламъка:

— Не се прехласвай, Жорж. Още нищо не е спечелено. Банките, били те френски или английски, не изпускат толкова лесно капиталите на своите клиенти. Те си имат изпечени адвокати!

— Според Злобов правото е на наша страна! Достатъчно е общото събрание да се събере на редовно заседание и англичаните ще капитулират.

— А кога ще се събере това общо събрание?

— Не знам точно; има законни срокове, които трябва да се спазят. Злобов ще ни предостави апартамента си за заседанието.

— Не ми ли беше казал ти навремето, че ние имаме нещо твърде незначително в Лондон?…

— Точно така! Но дори и това незначително нещо ще ни помогне да стъпим на крака! И една трета да ми дадат, една четвърт, една десета от това, което ми се полага с моите акции, ще бъда най-щастливият човек!

На масата по време на вечерята Жорж Павлович изброяваше какви покупки ще направи още щом му изплатят парите: елегантни рокли на жена си, костюми от лек фланелен плат за Алексей, а за него

качествени мебели на мястото на вехториите, с които се е задоволявал от четири години. Предвиждаше също да смени апартамента. Макар принципно да обуздаваше въодушевлението на мъжа си, Елена Фьодоровна изглеждаше дълбоко развълнувана. А Алексей се осмели да попита с безумна надежда:

— Ще имам ли моя стая в новия апартамент, татко?

— Разбира се, голяма стая с лавици по стените за книгите и бюро с много чекмеджета!…

И мислите на Алексей тръгнаха по течението. Беше се заразил от повишеното настроение и вече се виждаше сред библиотека, претъпкана с книги, както на Тиери.

— О! Ако всичко това се изпълни! — въздъхна Елена Фьодоровна. — Но ти ме плашиш, Жорж, като говориш така!

Не си признаваше, че е суеверна, но винаги се страхуваше да не предизвика лошата съдба, когато очаква нещо хубаво.

— Кога мислиш, че… ще е възможно? — добави свенливо тя.

— Според Злобов нещата могат да се придвижат много бързо — отговори Жорж Павлович. — Той мисли, че англичаните няма да стигнат до процес и ще приемат компромисно решение, като намалят много исканата от нас сума. Това би могло да стане и преди лятото!

— Може би тогава бихме могли да отидем трима на море през лятото — осмели се да изрече Елена Фьодоровна.

При тези думи сърцето на Алексей трепна. Вместо да заминава на някакъв морски курорт с родителите си, би предпочел да придружи Гозленови в Сен Жерве, както Тиери му предложи. Как да им даде да го разберат, без да ги наскърби? След миг на огорчение се засрами от своя егоизъм и мълча като отсъстващ до края на вечерята.

По-късно, в леглото си, се размисли. Всъщност би могъл да прекара най-напред няколко дни с тях и след това да отиде в Сен Жерве. По този начин ще има двойна ваканция: планина и море. Както младите французи от най-доброто общество! Тази идея го помири с проекта на майка му.

Няколко седмици участваше в семейната еуфория. Живееха в очакване на общото събрание, за което поканите бяха разпратени своевременно в препоръчани писма. Разбира се, Алексей не разбираше нищо от историите за блокирани капитали в Англия, за акционерно събрание, за заплаха от съдебен процес, но чувстваше, че изведнъж

всичко, което беше неподвижно и тъжно в живота на родителите му, започва да се движи, да танцува и че може би те щяха да се впуснат към необикновена съдба. Вечер в столовата, след като раздигнеха масата, Жорж Павлович започваше да разпределя стари руски документи — протоколи от административни съвети, разписки за стари дългове, невалидни документи за собственост — правеше сборове след сборове, превръщаше рубли в лири и лири във франкове. Алексей не разпознаваше баща си в лицето на този важен и самоуверен мъж. Неочаквано таткото бе станал победител. Както господин Гозлен.

Определеният за общото събрание ден беше неделя. Жорж Павлович излезе от дома в три часа следобед с претъпкана чанта с документи под мишница, с напрегнато лице, с блясък на мъжка решителност в очите. Надвесени на прозореца, Алексей и майка му го гледаха как се отдалечава по улицата и щом той се обърна, помахаха с ръка, за да му пожелаят късмет.

Когато се върна в шест и половина вечерта, беше неузнаваем. Бледен, прегърбен, с невиждащ поглед, сякаш му бяха нанасяни удари в неравна борба. Елена Фьодоровна го отведе до креслото и го накара да седне. Той мълча дълго, настанен между жена си и сина си, които го наблюдаваха с безпокойство. После пошепна:

— Не се получи кворум.

— Какво значи това? — попита Елена Фьодоровна.

— Присъстваха само десетина акционери от петдесет и четирима! Този глупак Любовин е бил неправилно осведомен за онези, които са останали в СССР. Разбира се, не е било възможно да се свърже с тях. Но дори и някои емигранти от Франция, Англия, Германия не откликнаха на поканата. Много писма са били върнати на Любовин с бележка „Лицето не живее на посочения адрес“ или „Отпътувал, без да остави адрес“…

— Значи работата отива по дяволите?

— Не точно… Злобов ще продължи да издирва, ще държи връзка с другите… Но това ще иска много време!…

— Колко?

— Откъде да знам?… Месеци, години може би… Във всеки случай, ако не успеем да съберем мнозинство съобразно разпоредбите на устава, лондонската банка ще откаже да ни изплати дори частично… Сам Злобов ми даде да го разбера…

Алексей съжаляваше баща си, задето му е стегнато гърлото, и в същото време го сравняваше с дете, което си мисли, че играе за пари, а е заложило бобчета.

— Да не говорим повече — каза тихо Елена Фьодоровна. — Ние бяхме щастливи преди, ще се опитаме да бъдем щастливи и сега, това е всичко…

— Но не съм си казал последната дума — извика Жорж Павлович, вдигайки неочаквано глава.

— Да, да, Жорж…

— Ще разтърся Злобов!

— Да.

— Или ще взема друг адвокат!

— Точно така!

Жорж Павлович мълча дълго, после погледна жена си с умоляваща нежност и каза тихо:

— Не ми ли вярваш вече?

— Вярвам ти.

— Ами аз ще те учудя! И накрая ще признаеш, че съм прав!

Той се изправи, изпъчи гърди, опита се да се усмихне едва-едва и попита дали не е останала малко водка, за да се развесели вечерята, която се състоеше, като главно ядене, от макарони на фурна.

Още няколко дни наред семейството лелееше британската мечта. Жорж Павлович отиде на няколко срещи със Злобов. При всяко негово посещение адвокатът беше все по-сдържан. У дома избягваха да говорят за лондонската банка. По съвет на жена си Жорж Павлович ограничи амбициите си за по-големи поръчки от индига, тампони и ленти за пишеща машина. Като го виждаше как се съсипва, за да изкара незначителна сума, Алексей все повече се убеждаваше, че изгнанието на родителите му беше съдбоносно и невъзвратимо. Като че ли на земята имаше бели, черни, жълти и най-сетне една отделна раса: емигранти. И никой не можеше да избяга от емигрантския живот, както никой не можеше да промени цвета на кожата си.

IX

След великденските празници настроението на Жорж Павлович се помрачи: не беше доволен от френската политика. В изборите през май обединението на левите сили получи мнозинство. Това е лош знак, казваше той, за руската емиграция, която винаги се е страхувала от едно сближение на Франция със Съветите. Президентът на републиката Александр Милеран беше подал оставка. На негово място парламентът избра Гастон Думерг. От друга страна, Едуард Ерио наследи Реймон Поанкаре начело на правителството. Тази промяна тревожеше Жорж Павлович: според него Едуард Ерио, с неговите радикални идеи, щеше да наклони страната към социализма. А социализмът, както се видя в Русия, подготвяше почвата на комунизма, на безредието, на революцията. Вече и сделките не вървяха добре, поръчките намаляваха от седмица на седмица. Алексей не можеше повече да говори на родителите си за Сен Жерве заради този срив. Към средата на юни последните му надежди се изпариха. Една сутрин, след като баща му тръгна за работа, майка му му съобщи, че доходите им определено са недостатъчни и той трябва да се откаже от плановете за ваканция с Гозленови. Алексей очакваше отказа, обаче разочарованието, което изпита, беше толкова силно, че за миг занемя. Но майка му изглеждаше крайно объркана и виновна и това му даде сила да преодолее шока. От жал за нея каза тихо:

— Няма нищо. И в Париж лете също не е неприятно!

Но тя не се заблуждаваше и отвърна скромно:

— Знаеш ли, ние взехме това решение с баща ти, защото според нашите изчисления… Ах! Ако бяхме получили малко от тези пари в Англия, другояче щях да ти говоря…

— Знам, мамо. Не се тревожи. Всичко ще се нареди.

Пристигайки в лицея, докато учениците се подреждаха в редици, каза на Тиери:

— Свършено е, старче. Няма да мога да дойда с теб в Сен Жерве.

— Но защо?

Алексей се почуди как да се изрази и накрая рече уклончиво:

— Семейни затруднения…

Тиери му хвърли такъв пронизващ поглед, че той се почувства разгадан докрай въпреки недомлъвките си. За момент се уплаши да не би приятелят му да го принуди да изповяда истинската причина за отказа. Но Тиери уважи тайната му и каза просто:

— Жалко! А мислиш ли, че е окончателно?

— Да.

— Родителите ми ще бъдат много разочаровани…

Те влязоха в клас и до края на деня вече не стана въпрос за проваления случай. Но на по-другия ден Елена Фьодоровна получи кратка бележка от госпожа Гозлен и я прочете на сина си. Госпожа Гозлен я молеше да дойде при нея на чай в ден по неин избор, „за да си говорим за децата“. Тя пишеше още: „Ще бъдем само двете“. Крапивини нямаха телефон, макар Жорж Павлович да бе настоявал цели две години, че му е крайно необходим, за да улеснява търговската си дейност. Все отлагаха заради разхода. Елена Фьодоровна слезе в едно кафене да телефонира у Гозленови.

Когато се върна от лицея, Алексей завари майка си угрижена.

— Утре отивам при майката на твоя приятел — каза тя.

Перспективата за подобна среща го уплаши. В салона на Гозленови нямаше ли майка му да бъде в дисхармония с тоалета си, с произношението си, с маниерите си? И неволно я попита:

— Как ще се облечеш?

— Не съм мислила… сигурно с бежовата рокля и шапката със златистокафявите панделки…

Алексей не харесваше тази шапка. Смяташе, че е смешна със спуснатата периферия от светла слама и сатенени панделки с цвят на сухи листа. Но не посмя да го изрече. Искаше му се всички да се възхищават от майка му и се опасяваше, че в случая няма да е така. Поне между французите. Те бяха големи подигравчии! Твърдеше се, че това им е една от националните характеристики. Жизел например живееше само за да критикува и да се смее. После Алексей се замисли какво ли ще си говорят по време на чая двете майки, които нямаха нищо общо помежду си? Възпитанието на децата им не беше неизчерпаема тема. А що се отнася до останалото, те принадлежаха към два тъй различни свята, че разговорът между тях скоро щеше да се

окаже труден. Макар да съжаляваше, че ще се срещнат, Алексей се тревожеше за резултата. На другия ден очакваше нетърпеливо завръщането на майка си. Тя се прибра чак в седем вечерта. Под претоварената с панделки шапчица лицето й грееше от доволство и увереност.

— Мадам Гозлен беше очарователна! — сваляйки я, каза тя. — Бъбрихме си като две стари приятелки. Тя много те обича. Смята, че имаш чудесно влияние върху сина й, че се е променил, че е станал по-весел, откакто те познава. И, разбира се, настоя да ги придружиш в Сен Жерве!

— Не й ли обясни, че е невъзможно? — намеси се Жорж Павлович, който присъстваше на разговора.

— Опитах се, но тя имаше отговор за всичко. Имат хижа там. Альоша ще има своя стая. Ще пътуват с кола…

С всяко ново уточнение радостта на Алексей нарастваше.

— Не е ли малко смущаващо това сближение с хора, които едва познаваме? — възрази Жорж Павлович. — Изглеждаме като молители…

— Молителите са те! — възкликна Елена Фьодоровна. — Ако знаеш колко държат Альоша да е с тях, за да направят удоволствие на сина си!… Здравето на Тиери много ги тревожи. Те са готови на всякакви жертви, за да му осигурят малко щастие. Ужасно е за едно момче на неговата възраст да е гърбаво. В Сен Жерве Альоша не само ще прекара приятно, но и ще направи добрина. Мисля, че трябва да приемем, Жорж!

Жорж Павлович все си придаваше властен вид, но винаги отстъпваше пред желанията на жена си.

— Права си — каза той. — Да отиде!

Алексей се хвърли на врата на майка си, притисна се към гърдите на баща си и, отстъпвайки с една крачка, заяви уверено:

— Това ще е най-хубавата ваканция в живота ми!

Имаше желание да рита футбол, да удря с юмрук възглавница. А от прекомерна радост се скова на място.

На масата по време на вечерята той наблюдаваше майка си и намираше, че е по-хубава от всякога, с правилни черти на лицето, с малко натежала брадичка, с мек син поглед и малки ръце с тънки пръсти, които леко си служеха с ножа и вилицата. След като измиха

съдовете, тя седна с ръкоделието, което бе започнала миналата седмица. Не можеше да стои в бездействие. Бродерията с кръстат бод — килимче — представляваше жар-птица от руската легенда на черен фон. Елена Фьодоровна смяташе да покрие креслото в трапезарията, единствено и с протрита до нишките на основата тапицерия. Алексей седна срещу нея и, отпуснат и удивен, се загледа в многоцветните конци.

Следващия четвъртък отиде при Тиери и двамата обсъдиха трескаво излетите, които щяха да предприемат. Всички пътеки им принадлежаха. Те летяха от връх на връх. Пред тях се простираха добре устроени и спокойни долини.

— Аз ще те водя — казваше Тиери. — Познавам прекрасни кътчета! Впрочем предполагам, че нямаш туристически обувки…

Алексей призна, че няма.

Веднага Тиери отиде да потърси в един шкаф чифт здрави обувки с връзки до глезените.

— Пробвай ги — разпореди той.

Алексей го послуша засмян. Чудо: обувките бяха неговият номер. Всичко помагаше за успеха на начинанието. Тиери наблегна:

— Знаеш ли, там е студено вечер. Трябва да имаш и жилетка. Я виж тази. На мен ми е малка, сигурно ще ти стане!

Жилетката също му беше по мярка.

— Ето те издокаран! — възкликна Тиери. — Ах! Да тръгваме бързо! Школото взе да ми тежи, а на теб? А докъде стигна с „Боговете са жадни“?

Алексей беше прочел половината от книгата, без да успее да си оформи някакво мнение.

— Хубава е. Но има много действащи лица, много събития, много политика. Малко се губи човек в нея!

— Прочети я до края и пак ще говорим — предложи Тиери. — По мое мнение е най-добрата книга на чичо Анатол. След това ще ти пъхна в ръцете произведенията на Рембо. Те са съвсем друго нещо. Пред тях ще си длъжен да коленичиш!

И му издекламира няколко стиха от „Пияният кораб“. „Тиери обича природата, ходенето, чистия въздух и обича поезията; обича смеха и обича размисъла, си каза Алексей с увлечение. Истински завършен човек е. На всяка цена трябва да успея да приличам на него!“

Когато си тръгна, сякаш му бяха поникнали криле. Големите туристически обувки, завързани една за друга, висяха на рамото му. Под мишницата си стискаше навитата на руло вълнена жилетка. Разбира се, той дължеше всичко това на Тиери. Беше длъжник на Гозленови. Но място за срам нямаше в такова приятелство. Когато си пристигна у дома, размаха кундурите пред майка си и се провикна весело:

— Виж какво нося! Истински туристически обуща! И съм фантастично добре с тях!

X

Макар че прозорецът беше отворен, в стаята бе много топло. Алексей отхвърли завивката и остана излегнат в тъмното. Невъзможно бе да затвори очи след тъй добре изпълнения ден. Откакто тръгна от Париж през миналата седмица, живееше във вихъра на някакъв калейдоскоп. Прекосяването на Франция с кола, нощта, прекарана в голям хотел в Лион за отмора от пътуването, пристигането в комфортната хижа, вгнездена сред зеленина, в Сен Жерве, където прислужниците бяха пристигнали с влак предишния ден и вече бяха започнали работа, разходките из околността — всичко го омайваше и откритията му нямаха край. Всъщност това беше неговата първа истинска ваканция, първото му бягство извън града, първото потапяне във френската природа. Веднъж с Тиери и родителите му бяха взели малкото трамвайче от Монблан до клисурата Воза и пред очите му блесна верига остри снежни върхове. Друг път отидоха в Шамони и електрическото влакче ги отведе от Монтенвер чак до белия хаос на Леденото море. Когато стигна до яростната буря, вледенена за вечността, Алексей си помисли, че се е пренесъл на луната. Днес бяха в прохода Диозаз и неговата буйна река. Преминаваха по дъсчени мостчета над громола на водата. Вертикалните стени на канарите ги смазваха с тъмната си скална маса. Бездната хвърляше в лицата им влажно и студено дихание. Гласовете се губеха в безспирния тътнеж. Такава беше представата им за ада със синьо небе над тях. Но имаше също, недалеч оттук, стръмни пътеки с бордюр от диви цветя, стари хижи с островърхи покриви, ливади, по които пасяха русоляви крави с хлопатари на врата. В зори звънтенето им стигаше до стаята. Лекият шум люлееше пробуждането на Алексей.

В този миг нощта бе дълбока и тиха. Без да пали нощната лампа, Алексей стана и се приближи до прозореца. Луната плаваше зад огромни валма от облаци. Разсеяната й светлина откриваше на хоризонта величествена архитектура от планински вериги със сребърни разрези, с процепи от мрак. Облъхна го почти религиозен

възторг. Беше в черква без покрив, без стени, където присъствието на Бог се усещаше по-силно, отколкото на улица „Дарю“. И всичко това беше френско. Даваха ли си сметка за своя късмет хората, които живееха в тази страна на мир и красота? Алексей изпита желание да се прекръсти пред нощния пейзаж. После запали лампата и погледна часовника си: дванайсет и четвърт. Един неотдавнашен спомен изплува в съзнанието му, за да го обърка още повече: раздаването на наградите в лицея. Спомни си как Тиери слизаше от естрадата, натоварен с книги: награден беше седем пъти като първенец! Присъстващите родители и ученици го аплодираха много бурно. Алексей ръкопляскаше и подскачаше на стола. Самият той получи една втора награда по френски и едно отличие по гимнастика. Когато прозвуча името му „Крапивин“ между всички тези Мартин, Бьоноа, Дюран, още по-ясно се бе почувствал чужденец. Прекосявайки залата, за да приближи до ареопага от учители, бе си въобразил, че пристъпва крачка по крачка, сам в цяла Франция, която го гледа със симпатия. Когато се върна на мястото си, хвърли поглед на двете книги, които беше получил: „Исландски рибари“ от Пиер Лоти и илюстрована „Песента за Роланд“. Той ги взе със себе си в Сен Жерве с намерение да ги прочете. Но тук желанието му да се рови в книги се изпари. Животът го дърпаше за ръкава. Какво щяха да правят утре?

Тиери вземаше решението за екскурзиите. Имаше няколко приятели в съседство. Тръгваха в група. Жизел бе пристигнала предния ден с родителите си. Живееше в хотел. Може би щеше да дойде с тях на излета. Алексей не знаеше дали да го желае, или да се бои. Иронията й бе в състояние да му развали удоволствието от разходката. Бързо реши да пренебрегне тази смутителка. Ще върви напред с Тиери, както обикновено, без да го е грижа за нейните гримаси и насмешки. Благородството на местностите, които ще прекосяват, беше такова, че само посредствените души можеха да намират поводи за критика пред чудесната гледка. Беше написал писмо на родителите си, за да сподели с тях щастието си. Писмото му, разбира се, беше на френски. Те му отговориха на руски. Алексей разчете много трудно трите страници с напътствия и нежности. У дома всичко беше наред. Но жегата бе изнурителна и сделките вървяха бавно. Той съжаляваше, че майка му и баща му си стоят в града, докато той вкусва почти скандалните наслади от лятото в планината. Пак ще

им пише, но все на френски, когато се върне от екскурзията. Ще им разкаже всичко. Ще сподели с тях възторга си.

Въпреки късния час все по-малко му се спеше. Трескава възбуда го подтикна да излезе на стълбищната площадка. Стаята на Тиери беше точно отсреща. Пролука от светлина обграждаше неговата врата. Той също не спи. Алексей почука, изчака отговора и влезе. Подпрян на лакът в леглото си, с разчорлени коси, с разкопчана яка на пижамата, Тиери, погълнат, четеше книга. Навярно текстът е бил много интересен, щом като минаха няколко секунди, преди да се откъсне и вдигне глава.

— Установявам, че и ти си като мен — каза той, като погледна Алексей. — Превръщаш нощите в дни!

— Не ми се случва често — отвърна Алексей, — но в случая кипя! Нашите екскурзии, всички дни, които прекарваме, страхотно е! Не искам никога да го забравя!

— Да, природата в този край е много хубава. Много хубава и много ужасна с безразличието си. В това отношение споделям мислите на Вини от „Къщата на овчаря“: „Живей, студена природо, и непрекъснато се съживявай“.

Тиери определено свеждаше всичко до литературата. За пореден път Алексей не смогваше да го последва. Той беше много развълнуван от всичко, което виждаше около себе си, за да може да се позовава на четивата. От чистия въздух му идваше да крещи, да тича, но не и да философства.

— Писва му на човек от твоя Вини — каза той. — Къде ще идем утре?

Тиери гръмко се засмя:

— Утре… утре… Знам ли?… Зависи от времето…

— Гледах луната току-що… Великолепна е!…

— Аз също я гледах — каза Тиери. — И ми се стори обезпокоителна. „Самотна, ледена и злотворна“, както пише приятелят Лотреамон, който е познавач на мистериите!

Той стана от леглото. Дълги крака, дълги ръце, сбран гръден кош — изглеждаше още по-безформен във великолепната си пижама на бели и сини райета. Алексей се почувства жалък край него в старовремската си нощница. Двамата опряха лакти на прозореца един

до друг. Луната се беше скрила. Пред тях всичко беше тъмно и враждебно. Чуваше се шепотът на треперещ на вятъра тежък листак.

— Проходът Диозаз трябва да е много злокобен в такава нощ! — каза Алексей.

— Искаш ли да отидем да видим?

— Хайде!

— Ти наистина не се спираш пред нищо! — възкликна Тиери, като го потупа по рамото. — Ти си като развързано куче! Ако продължаваш така, ще предпочетеш да спиш на открито!

Алексей тръсна глава:

— Ти не можеш да си представиш какво нещо е за мен тази ваканция!

— И за мен също, старче! Иска ми се да продължава през целия наш живот! Жалко, че трябва да се върнеш в Ньойи на седемнайсети. Не мислиш ли, че можем да поискаме от родителите ти да останеш по-дълго?

— Не, Тиери, те няма да се съгласят. Това е вече прекалено!…

— Но ще дойдеш ли пак догодина?

— Разчитай! — каза Алексей с жар.

Датата седемнайсети август му се струваше толкова далечна, че не искаше дори да си помисли. Как можеше да си представи какво ще стане идната година? Тогава ще бъдат петнайсет-шестнайсетгодишни. Ще бъдат във втори клас. Ще се състезават в ученето. Може би ще имат преживявания с момичета. Нощем повеите на вятъра, ароматът на листата се смесваха в главата на Алексей с любовни подтици без обект. Искаше му се незнайно какво и изгаряше от желание да се привърже незнайно към кого.

— Видиш ли — каза той, — дружба като нашата е рядкост!

— Много е рядко, старче — призна Тиери.

И се отдалечи от прозореца. Гърбицата му надигаше пижамата. След като обиколи стаята, си легна на една страна, струпа около себе си много възглавници и придърпа завивката. Колко беше спокоен! Как приемаше физическия си недъг!

Прав до леглото, Алексей попита:

— Ще спиш ли?

— Е, да! Трябва! И те съветвам да направиш същото, ако искаш да си във форма утре!

Очакването за нови удоволствия накара Алексей да се върне в стаята си. Усещаше, че разговорът с Тиери го бе разсънил окончателно. Виждаше се вече по нови пътища. Но сънят го победи едва легнал в леглото.

XI

На другия ден сутринта хижата се отърсваше от тежък дъжд. Ниски облаци скриваха планините. В далечината тътнеха гръмотевици. Но при все това Алексей не беше много разочарован. Фактът, че споделя живота с Тиери и неговите родители, сякаш беше безочлив шанс. Те се събраха в столовата за закуска. Чаят, кафето с мляко, маслото, филийките с конфитюр от боровинки, всичко, което Алексей вкусваше на тази маса, беше по-вкусно, отколкото в неговия дом. Чуваше само френска реч. Навлизаше дълбоко в живота на едно френско семейство. И нямаше чувството, че е натрапник в толкова различната среда от тази, в която се бе родил. Разговорът беше весел и игрив. Явно Гозленови поне нямаха парични грижи. Макар никога да не правеше намек за своята професия на архитект, господин Гозлен показваше с цялата си личност едно солидно и спокойно присъствие, сериозен и усмихнат, нещо, което свидетелстваше за неговата мъдрост, неговия авторитет и неговия успех. Като го наблюдаваше по-отблизо, Алексей се удивляваше, че този дребен, приветлив мъж, който заповядваше на стотици работници, който строеше сгради почти всякъде, който получаваше всеки ден в Сен Жерве поща на министър, не пренебрегваше случай да си поприказва с двете момчета. Майката на Тиери също, въпреки светските си задължения, явно се радваше, че нейното дете прекрасно се разбира с един млад руснак, дошъл бог знае откъде. Обаче нямаше сякаш истинска близост между Тиери и родителите му. Докато Алексей беше цял пропит от семейната топлота в малкото апартаментче в Ньойи, тук долавяше някакви конвенционални разстояния между хората. Обичаха се отдалеч, коректно, неизказано. Очевидно господин и госпожа Гозлен принадлежаха, това бе очевидно, към друг свят, не този на сина им. В него те се движеха като недосегаеми сенки. Действителността за Тиери и Алексей не бяха суетните грижи и суетните радости на възрастните, а неделимото приятелство, животът в лицея, литературните възторзи между четири стени, досадата от учебниците.

Друго не ги интересуваше освен самите тях. Те имаха нужда от улегналите хора, които да осигуряват препитанието им и да ръководят стъпките им, но оставаха чужди на игрите на обществото, в което се влиза едва когато възмъжеят и получат университетските си дипломи.

В един миг телефонът иззвъня и господин Гозлен, извинявайки се, отиде да се обади. Макар и в отпуск, повечето от повикванията бяха за него. Апаратът беше окачен на стената във вестибюла и не се чу нито дума от неговия разговор. Върна се след минута и съобщи, че се обажда госпожа Бурасон, съседката им в Сен Жерве.

— Иска да говори с вас — каза той на жена си.

— Пак ли! — възкликна госпожа Гозлен. — По какъв въпрос?

— За партия бридж у тях идната неделя…

— И дума да не става! — възрази госпожа Гозлен и се запъти на свой ред към вестибюла.

Когато се върна, на лицето й беше изписано възмущение.

— Казах й, че не сме свободни — тихо обясни тя, сядайки. — Тези хора са съвсем невъзможни! Начинът, по който искат да ни се натрапят, доказва, че им липсва възпитание! Вече три пъти им казвам „не“: би трябвало да са разбрали!…

— Какво искате, скъпа — въздъхна господин Гозлен, — те са парвенюта!

Строгата оценка разтревожи Алексей. Как ли Гозленови, поклонници на благопристойността, оценяват неговите родители? Наистина само майките им се бяха срещнали в Ньойи. Но вероятно това е било достатъчно на Гозленови, за да си съставят мнение за семейството. С какви ли думи си говореха те за Крапивини, за чиито корени нямаше как да узнаят нещо? Не им ли се подиграваха с нотка на състрадание? Отново Алексей се почувства не на мястото си в един свят, изграден от други и за други. След като нямаше свои предци във Франция, нямаше какво да прави тук! Но тревогата му беше кратка. Увлекателният разговор, който се поднови на масата, убеди докрай Алексей, че обидчивостта му бе абсурдна. Господин и госпожа Гозлен със сигурност бяха малко „сноби“, но още отначало разбраха, че той е подходяща връзка за сина им. Далеч нямаше защо да се страхува от сарказмите им, напротив, можеше да разчита на тяхното зачитане. Животът за него никога не е бил толкова лесен, както в богатия, удобен

и изискан дом. Прищя му се и неговото име също да е Гозлен и баща му да е архитект!

Възползвайки се от едно кратко разясняване на времето, слезнаха с делажа до минералната баня Файет и се поразходиха из парка. Но дъждът заплющя отново и те бързо се върнаха в колата: момчетата, гологлави, бързаха отпред, родителите с чадъри ги следваха.

Намокрени до кости, Алексей и Тиери трябваше да се преоблекат, преди да седнат на масата за обяд. Докато се хранеха, Жизел телефонира от хотела. Заради лошото време предлагаше на братовчед си да пият чай в казиното заедно с приятелите.

— Ще попитам родителите си и ще ти се обадя — каза Тиери.

Те одобриха идеята и дори решиха да се присъединят към младежите. Тръгнаха с колата под пороен дъжд.

Прекрачвайки прага на казиното, Алексей изпита същото усещане за тържественост, както когато влезе в Лувъра. Колони, огледала, ниски масички, отрупани с цветя, услужливи сервитьори — всичко беше ново за него на това луксозно място, резервирано за големи хора. Жизел беше вече тук заедно с двама младежи, братята Марсел и Адриен Верие, които бяха поне деветнайсетгодишни, и една девойка, Мартина Санчес, руса, безлична и студена, с екзема на бузите. Вероятно се лекуваше в минералната баня. Имаше много посетители. Господин и госпожа Гозлен бяха запазили маса по телефона близо до дансинга. Жизел и нейните приятели бяха в дъното на салона. След като си размениха любезности, се оттеглиха в своето ъгълче. Тиери и Алексей поискаха от родителите позволение да се настанят при младите. Един джазбенд свиреше гръмко модни мелодии. Няколко двойки се поклащаха под звуците на шими. Алексей, който не знаеше да танцува, смяташе, че са гротескни. Спогледаха се с Тиери и той разбра, че приятелят му, мълчалив и насмешлив, споделя неговото мнение. Но Жизел обяви по адрес на оркестъра:

— Много са ритмични! И чернокожият саксофонист е съвършен!

Всички се съгласиха с нея. Явно тя беше царицата на малкия клан. С едно движение на брадичката посочи на приятелите си светския танцьор на заведението, който танцуваше със „стара“, поне петдесетгодишна, накитена с бижута дама.

— Миналата година танцува с майка ми — каза Жизел. — Изглежда, че е божествен в пасо доблето!

Алексей забеляза, че с Тиери са най-младите посетители в заведението. За щастие бяха придружени от родители и си бяха сложили панталони под коленете! Щяха ли да ги допуснат с къси панталони? Почти всички жени носеха шапки със спуснати периферии. Правите им поли стигаха до прасците. Някои пушеха публично с дълги цигарета и ги държаха крайно елегантно с два пръста. За да съживят разговора, Марсел и Адриен заговориха за Олимпийските игри, които протичаха в Париж. Изброяваха постижения на шампиони, изпадаха в захлас пред разкрача на финландския бегач Нурми и тактическата ловкост на френския фехтовчик Дюкре. После, като установиха, че спортните теми не интересуваха никого, поканиха госпожиците на танц. Девойките станаха, промъкнаха се между масите и се смесиха с тъпчещото по дансинга множество. Алексей следеше с поглед Жизел. Единствена тя от всички жени, обесили се на вратовете на своите кавалери, не му изглеждаше смешна. В движенията й имаше предизвикателна грация, която го помиряваше с танца. Когато раменете й леко потрепваха в ритъма на шими, сякаш през нея преминаваше любовна тръпка. Той не можа да се въздържи и каза:

— Хубаво танцува братовчедка ти!

— Тя всичко прави добре! — отвърна Тиери през смях. — „За девойките танцът е упражнение за физическата любов“, както отбелязва Стендал. Правят си илюзия, че се отдават безопасно на мъж по свой избор. Ти трябва да се научиш да танцуваш, ако искаш да се харесваш!

— Не държа да се харесвам по този начин!

— Грешиш. Всички начини са добри, за да се вдигне дивечът!

Казвайки тези думи, Тиери имаше насмешлив и същевременно тъжен израз. Като че намекваше за удоволствие, което завинаги му е забранено. След шими последва танго. Алексей забеляза над главите на посетителите, че господин и госпожа Гозлен танцуват заедно. Мигом помисли, че майка му е крайно различна от всички жени, които виждаше тук. Как можеше да си я представи, че танцува с баща му? Но това сигурно им се е случвало на младини. Накрая музиката спря от раз и двойките се отделиха. Жизел, Мартина, Марсел и Адриен се върнаха на масата. Сервитьорът донесе поръчките. Но щом оркестърът пак засвири, Жизел пожела отново да се раздвижи. Тя поклащаше

глава в ритъма на степа. Марсел я хвана за ръка. Двамата се запътиха към дансинга. Мартина заяви, че е уморена. В следващия миг Адриен отиде да се поклони пред друга позната девойка, която бе съгледал наблизо. Смелостта му удиви Алексей. След като бе отрекъл танца, вече съжаляваше, че не може да постъпи като това елегантно и непринудено момче. Неочаквано Мартина го запита:

— Вие сте руснак, нали?

— Да.

— И говорите руски?

— Да.

— Нямате никакъв руски акцент!

— Учих френски много отрано в Русия с частен учител…

Смутен беше, че една девойка го разпитва така пред пронизващия поглед на Тиери. Наистина ли се интересуваше от него, или беше обикновен светски разговор?

— Спомняте ли си за Русия?

Алексей трепна: пак ли! Този трион цял живот ли ще го реже? Отговори сухо:

— Много малко!

Тиери се намеси:

— Не настоявайте, Мартина. Щом някой го попита за неговата страна, той се видиотява!

Изразът „неговата страна“ засегна Алексей като унизителна забележка. Почувства се обиден и вдигна рамене. Мартина го разглеждаше с любопитство. В крайна сметка тя не беше толкова блудкава, колкото му се стори в началото. И екземата едва личеше. Но сигурно беше поне деветнайсетгодишна. Възрастта я правеше недосегаема за ученик в лицей, който току-що влиза във втори клас. А щом Адриен се върна на масата, тя се обърна към него. Съвсем очевидно беше, че флиртуват. Алексей се почувства излишен, но не беше особено огорчен. Макар и пренебрегнат от Мартина, изпитваше голямо удовлетворение. Жизел и Марсел се върнаха на свой ред, разгорещени от танца. Държаха се за ръка. Както изискваше модата, тя си беше оскубала веждите и те бяха тънки като конец над греещите очи. Алексей прецени, че това засилва нейната мистичност. Вглеждаше се в нея със смесица от респект и копнеж. Разговорът се оживи, без той да вземе участие. Облегнат на стола си, вкусваше блаженството, че е

тук с приятеля си в компанията на две особено привлекателни млади момичета. Френското очарование продължаваше да му въздейства всякъде и при всички обстоятелства. Изпи голяма глътка оранжада, припомни си, бог знае защо, малкия апартамент на авеню „Сент Фоа“ и му се зави свят от разстоянието, което го отделя днес от родителите му. Какво ли правят те в тази минута? Приемат ли приятели, за да си говорят още за Русия? Предъвкват ли насаме все още измамената си надежда, че ще получат малко пари от английската банка? Четат ли, всеки в своето ъгълче, някоя стара руска книга или вестник на емигрантите, пълен с новини, които интересуват само тесен кръг изтръгнати от корените си хора?

От известно време Тиери даваше знак, че губи търпение. Той стана, отиде до прозореца, върна се при Алексей и му каза тихо:

— Не смяташ ли, че вече се нагледахме? Дали да не се измъкнем? Ще поискам позволение от майка ми и баща ми да си тръгнем преди тях.

Алексей охотно би стоял до вечерта, толкова много му харесваше мястото, но не смееше да пречи на приятеля си:

— Да — съгласи се той. — Да изчезваме!

Сбогуваха се с двете двойки. Никой не се опита да ги задържи. Саксофонът плачеше. Жизел и Мартина отново поведоха кавалерите си към дансинга.

— Ненаситни, те са ненаситни! — изръмжа Тиери през зъби.

В този миг сякаш ги презираше, почти ги ненавиждаше. След като хвърли последен поглед към дансинга, се запъти заедно с Алексей към масата на родителите си, за да ги предупреди, че си тръгват.

— Да, да, вървете си — каза госпожа Гозлен. — Албер ще ви закара с колата и ще се върне за нас.

— Нямаме нужда от кола — отсече Тиери. — Погледнах през прозореца: вече не вали. Ще се приберем пеша по пътечката.

— Ще се умориш, скъпи!

— Не, не, мамо, ни най-малко! — увери я Тиери, силно раздразнен. — Свикнал съм! Много ми е добре, като вървя! А освен това не съм сам!

Майка му се примири.

Навън цареше влажна задуха. Листакът блестеше, вдигаше пара. Оранжев слънчев лъч разкъсваше облаците. Цялото небе пламтеше зад

тъжни облаци.

— Времето се оправя — каза Тиери. — Бързо трябва да забравим проваления ден!

— Не мисля, че е провален — пошепна Алексей.

— Забавно ли ти беше на тебе на този боклучарски дансинг?

— Да, беше голям майтап!

— Онези двамата ухажваха Жизел и приятелката й. Само че сигурен съм, че ще си останат с пръст в устата. Жизел е разсъдлива. А Мартина хвърли око по-скоро на теб.

— Да не си откачил?

— Уверявам те!

Алексей се почувства поласкан, но не и сигурен. Мигом се запита дали Тиери не е влюбен тайно в братовчедка си. Това би обяснило неговия присмех, неговите злодумства, неговите прищевки. Впрочем и самият той не беше безразличен към пиперливия и дързък чар на Жизел. Напразни мечтания. Той се катереше по стръмната пътека, дишаше с наслада въздуха, пропит от мирис на бор и мъхове. Тиери с дългите си крака като кацнал на кокили се изкачваше по-бързо от него. Но се задъхваше. След миг спря, дишаше тежко, седна на един камък край пътя и съобщи с пресекващ глас:

— Утре ще поискам колата от родителите ми, за да отидем до Зеленото езеро. То се намира на Асиското плато. Прелестно място! Може да предложим на Жизел и Мартина да дойдат с нас.

— Да, защо не? — съгласи се Алексей, като стрелна приятеля си с лукав поглед.

Продължиха да вървят рамо до рамо с отпуснати ръце.

XII

Ваканцията на Алексей отиваше към своя край. Билетът му за влака със запазено място вече беше купен. Щеше да пътува сам за първи път в живота. Тази мисъл смекчаваше отчасти мъката му, че си тръгва. Сутринта на 15 август Гозленови се готвеха да идат на черква. Ходеха само на големи празници.

— Без това не може — каза Тиери на Алексей. — Успение е, свещена дата за семейството. Трябва да дойдеш с нас!

— Разбира се — съгласи се Алексей.

Посещавал бе вече католически черкви, но не и в часа на месата. Когато застана в кораба на черквата рамо до рамо с Тиери и родителите му, стори му се, че прониква още по-дълбоко в същността на Франция. В сравнение с черквата на улица „Дарю“ тук всичко го удивляваше. Вместо да стоят прави, хората бяха насядали удобно като на спектакъл пред олтара, украсен с цветя в чест на Дева Мария. Свещеникът говореше на латински и нямаше брада. От време на време, подчинявайки се на призивите на едно звънче, богомолците коленичеха на молитвените си столове. После отново сядаха, после се изправяха, после скланяха глави. Хорът тук е заместен от хармониум с пещерно звучене. Като слушаше мъдрата и малко механична музика, Алексей тъгуваше за обемната вълна от човешки гласове, която се разливаше под сводовете на православния храм по време на служба. Сред тази буря, хармонична и същевременно могъща, беше невъзможно да не бъдеш разтърсен до дън душа. Тук церемонията беше спокойна и някак си цивилизована. В един момент кюрето се изкачи на амвона и произнесе проповед на френски за опрощаването на оскърбленията, което носи щастие на ония, които могат да забравят. Той имаше силен савоаярски акцент. Алексей се обърна и съгледа далеч зад себе си Жизел и Мартина. Усмихна им се. Те наведоха глави. Между присъстващите имаше много селяни в празнично облекло, с груби и загорели лица. Стояха редом с елегантни туристи, господа в сако и раирани панталони, дами с шапки, богато украсени с панделки.

Този толкова разнороден свят се молеше с едно сърце. Направи му впечатление, че при французите кръстният знак завършваше от дясното към лявото рамо, а при руснаците беше обратно. И реши да последва примера на богомолците около себе си, за да не се различава от единното множество.

Литургията продължаваше да разгръща своята пищност. Тиери изглеждаше съсредоточен и в същото време отдалечен. Той твърдеше искрено, че е християнин, обаче без да се подчинява сляпо на обредите. Алексей си каза, че и неговото отношение към Бога е също толкова двусмислено като това на приятеля му. Но, заобиколен от цялата маса на вярващите, беше принуден да се съгласи, че е приятно да вярваш. Да вярваш заедно с един цял народ, с една цяла страна. А не само, както в черквата на улица „Дарю“, с малка група емигранти носталгици. Мисълта, че в същия ден, в същия час милиони хора се молеха почти из цяла Франция в катедралите или в селските черкви, го покоряваше. Излизайки навън на въздух, смесил се с пъстроцветната навалица от селяни и летовници, той имаше мъглявата интуиция, че е извършил предателство към детството си и същевременно е утвърдил своята самоличност.

Жизел и Мартина се присъединиха към Гозленови в преддверието на черквата. Жизел обяви, че кюрето е било „чудесно по своята дебелащина и убедеността си“. Определиха си среща за следобеда. Времето беше несигурно и затова не можеше да става въпрос за далечна разходка. Тиери предложи излет до „Коминитe на феите“.

— Ела да ни вземеш от хотела — заръча му Жизел. — В три часа, бива ли?

— Ще поискате Албер да ви откара — каза господин Гозлен. — Ние нямаме нужда от колата днес.

Обядваха набързо, защото родителите на Тиери очакваха гости за бридж — но не Бурасонови, за бога! Странно беше увлечението на Гозленови по картите. Навярно беше твърде елитно забавление. У Крапивини не се играеше бридж. Нито нещо друго. Сбирките с приятели се посвещаваха на нескончаемо глаголстване. Руската болест!

Още от сутринта в хижата цареше раздвижване като за абордаж. Прислужницата беше разместила мебелите в салона за предстоящия

бридж и бе поставила в средата четири сгъваеми маси, обвити със зелено сукно. Готвачката Мария се бе потрудила да приготви десет вида сандвичи. Алексей и Тиери откриха в кухненския офис редици сребърни подноси, натоварени с хапки с гъши черен дроб, жамбон, сьомга, пастички с ягоди, дребни сладки и крем пита. Въпреки протестите на Мария те опитаха от всичко, като се смееха и облизваха пръстите си, после се стрелнаха за срещата с младите.

Жизел, Мартина, Марсел и Адриен очакваха Тиери и Алексей в хола на хотела. Колата откара всички близо до мястото. После излетниците се запътиха пеша един след друг по стръмна пътека към „Комините“. Алексей се удиви на високите колони от пръст, които се издигаха на склона, под покрив от каменна плоча. Водата беше ерозирала почвата около тях и те се задържаха, изправени като абсурдни остри пирамиди — единствени останки от неимоверен пейзаж. Жизел, както й подобава, сметна, че славата им е „пресилена“.

— Това е клопка за туристите! — каза тя.

Мартина поиска да разбере защо ги наричат „Комини на феите“. Дали някаква легенда не е свързана с това име? Тиери призна, че не знае. В този алпийски декор Жизел направи снимки на братовчед си и на Алексей. Двамата стояха рамо до рамо с туристически бастуни в ръка и примигваха на слънчевата светлина. Всички участници в групата позираха наред пред фотоапарата, който девойката беше поставила на триножник. След това излязоха на пътя. Тиери предвождаше групата. Останалите го следваха разпръснати. Под краката им се търкаляха камъчета. Склонът беше стръмен. Алексей, който вървеше последен, извика на Тиери:

— Вървиш много бързо!

Но Тиери тръсна глава и отговори, без да се обърне:

— Да не те е грижа! Много е хубаво насам!

Поклащайки гръдния кош на дългите си крака, той си помагаше на всяка крачка с бастуна. Неочаквано се подхлъзна, олюля се и падна по гръб. Алексей притича пръв.

— Нарани ли се? — попита той.

— Никак! — отговори Тиери. — Много съм тромав! Как се изтърсих!

Жизел, Мартина и братята Верие дотичаха и те. Тиери ги успокои:

— Всичко е наред. Минете първи. Ще ви настигна.

Те тръгнаха. Останал сам с Алексей, Тиери седна на една скала да си поеме дъх. Беше много бледен. Челото му лъщеше от пот. Задъхваше се:

— Утре ще съм капнал! Но нито дума на майка ми! Тя ще направи цяла трагедия!

Хайде, на път!…

Продължиха неуверено. Двете двойки ги чакаха пред колата. На връщане, притиснати до задушаване в автомобила, коментираха весело инцидента. Тиери настоя, в разрез със здравия разум, да изпратят най-напред до хотела Жизел, Мартина и братята Верие и после да се приберат в хижата. Когато се върнаха, завариха родителите още заети с бриджа. Тиери трудно се изкачи по стълбите до стаята си и се строполи облечен на леглото. Малко след това майка му, предупредена от шофьора, нахлу с разтревожено лице. Тиери я успокои:

— Казвам ви, че е дреболия, мамо! Вече не ме боли толкова. Утре нищо няма да ми има.

Но тя не беше убедена. Принуди го да се съблече, да легне и подпря гръдния му кош с цялата колекция от възглавници, с които той имаше навик да се обгражда нощем. Виждайки я прекомерно разтревожена, Алексей си каза, че сдържаността, която сякаш наблюдаваше у Гозленови, не е нищо друго освен проява на добър тон и че в сериозните моменти и те, както и неговите родители, изпитваха прости и силни чувства. Всичко, което сближаваше двете семейства, му се струваше благотворно. Госпожа Гозлен телефонира на един лекар. Той пристигна след по-малко от половин час. Беше набит, рус, с очила и властен. Алексей напусна стаята, докато трае прегледът. На излизане лекарят потвърди, че падането е без сериозни последствия, но от предпазливост Тиери трябва да остане на легло няколко дни. Поуспокоена отчасти, госпожа Гозлен се върна при картоиграчите. Когато си отидоха, нареди да се отнесе поднос лека храна на сина й в леглото. Алексей вечеря в столовата с родителите на Тиери. В отсъствие на приятеля си той се смущаваше от тях, като че ги посещаваше за първи път. Господин Гозлен изглеждаше спокоен, но жена му непрекъснато се връщаше на инцидента: „Как се случи? Нищо не криете от мен, нали? Той е толкова крехък!“. След десерта Алексей взе позволение да се качи в стаята на Тиери.

— Да, да, идете бързо! — въздъхна госпожа Гозлен. — Сигурно ви чака с нетърпение!

Алексей се почувства облекчен и изкачи стъпалата през четири. Когато го зърна, Тиери се усмихна през болка и пошушна:

— Идваш тъкмо навреме! Помогни ми да се повдигна на възглавниците: тежко дишам…

Алексей подкрепяше гърба му, докато Тиери се поизправи на седалището си с гримаса.

— Така е по-добре! — каза Тиери. — В тази история ме успокоява, че времето май ще се разваля. И значи няма да пропусна кой знае що!

— Тъпо е, че трябва да си тръгна вдругиден! — съжали Алексей и седна край леглото. — Ще ни писне и на двамата да сме разделени на различни страни.

— Ще си пишем.

— Да, на това можеш да разчиташ!

— Ще използваш случая, за да дочетеш „Боговете са жадни“, и ще ми кажеш какво мислиш.

— Дадено, старче. Всъщност не разбирам защо изоставих тази книга. Можех бързо да изгълтам последните страници. А след това, питам се, какво ли ще чета?

— Ще трябва да се захванеш с „Война и мир“. Тя е голяма хапка, но няма да съжаляваш. Особено ако я прочетеш на руски!

— Ти говориш като родителите ми!

— Те са прави: Толстой е страхотен! Ако имах твоя късмет…

Алексей се учуди, че момче с интелигентността, културата и охолството на Тиери говори за неговия „късмет“. Единствената черна точка за неговия приятел беше недъгът му. Но забравяха за него още щом той си отвореше устата. Погледът му пронизваше дълбоко и подтикваше към размисъл. Край него, в стаята, Алексей чувстваше, че собствената му мисъл става по-пъргава, по-будна, отколкото в Ньойи при родителите му.

Дъждовната нощ изпращаше прохладния си полъх през отворения прозорец. Вдишвайки свежия въздух, препълнен с всички аромати на планината, Алексей си представяше „Комините на феите“ в тъмнината под поройния дъжд. Въпреки привидната им трошливост нито бурните ветрове, нито всепроникващата вода смогваха да ги

повредят. Като жречески стражи те устояваха на всичко от векове под каменната си шапка. Вероятно същото важеше и за хората, когато голямо чувство им служеше за гръбначен стълб. А от всички големи чувства най-благородното безспорно бе приятелството. Вярата на Алексей в изключителното братско разбирателство беше толкова силна, щото навремени се чувстваше като освободен от земното притегляне. Тиери също се бе замечтал с поглед, вперен в тавана. Мълчанието му бе богато на тайни мисли. Силна вихрушка разтресе крилата на прозореца. Дъждовни капки се поръсиха по паркета. Алексей понечи да затвори прозореца.

— Не, остави, Альоша! Обичам този порив на бурята!

За първи път Тиери го наричаше Альоша. Това го развълнува като подадена топла и здрава ръка и си седна, без да каже дума. Приятелят му имаше право. Стихиите, слънцето, нощта, планината, умората, семейната трапеза, разходките по каменистите пътеки, „Комините на феите“, всичко беше красиво, всичко беше добро в този френски свят, където Тиери го бе поканил да прекара ваканцията.

XIII

Откакто се върна в Ньойи, Алексей никак не знаеше с какво да запълва безкрайното си свободно време. Обикаляше безлюдните улици на града безделен, разочарован, прибираше се у дома безцелно, строполяваше се на дивана, гледаше разсеяно през прозореца: няма ги планините, няма ги водопадите, няма ги дивите пътеки! Пред него — сива фасада със скучни прозорци. Тази ли е картината на неговото бъдеще? Родителите му, които го посрещнаха разцъфнали от нежност, сега му се виждаха странни, досадни и далечни. Те упорито му говореха на руски. На всеки втори въпрос той им отговаряше на френски. Още на следващия ден след пристигането майка му получи писмо от госпожа Гозлен, която й благодареше, че й е поверила своя „очаровател Алексей“ за ваканцията: „Благодарение на него Тиери прекара чудесни дни. Дружбата на двете момчета огря нашия дом. Те наистина са създадени един за друг“. Проявата на обич, толкова спонтанна, толкова изключителна, силно развълнува Алексей и засили носталгията му. Майка му отговори веднага на госпожа Гозлен. Но написа писмото на руски. Алексей го преведе, а тя преписа преведения текст под зоркия поглед на сина си.

От време на време Алексей отиваше в Булонския лес, за да се разсее, сядаше на тревата край другите отдъхващи си зад оградата на павилиона Арменонвил, слушаше оркестъра, който свиреше за привилегированите от съдбата, и си спомняше за оня следобед в казиното заедно с Тиери. От време на време, когато ставаше много горещо, майка му го съжаляваше и му даваше малко пари, за да се изкъпе в басейна Делини, на Сена. Там той плуваше, мързелуваше на слънце, поглеждаше към жените по бански костюми и ги сравняваше с Жизел. Връщаше се вкъщи, смутен от спомена за полуголите тела. Всеки ден, или почти всеки, пишеше на Тиери, за да му разкаже как прекарва времето си и да го приобщи към своите мисли. Тиери отговаряше незабавно. Беше се възстановил напълно и продължаваше да ходи по екскурзии. „Луд съм по планинските пътеки, пишеше му

той. Иска ми се да живея тук целогодишно.“ Баща му се беше върнал в Ньойи заради служебни ангажименти, но отиваше при семейството си за края на седмицата. Майка му, макар винаги да се тревожеше, когато синът й излизаше от хижата, го оставяше да върви на воля из планината с часове. Жизел също си беше заминала. Сен Жерве се изпразваше от летовниците. „Толкова по-добре, пишеше още Тиери. Шляя се сам. Върховно е!“

Скоро след това дойде ново писмо:

> Представи си каква идиотска история ми се случи завчера. Ти ми се навика за непредпазливостта, когато паднах в „Комините на феите“: какво ще кажеш сега? По-силно от мене е, трябва да се изразходвам, да поемам рискове. Иначе „животът ще бъде блудкав като безсолна мръвка“, както казваше дебелият шегаджия Балзак. Нали знаеш поройната река Бонан, която прекосява парка Файет. Отидох там следобеда, за да се отдам на романтично мечтание. Щом стигнах, слязох чак до водата. Тя идва от глетчерите и вдига студена пара дори през лятото в най-голямата жега. Беше великолепно бученето на напиращата вода, пенливите й струи! За малко да сътворя стихове в прослава на Природата. Но камъкът, на който бях стъпил и пазех равновесие, се изплъзна изпод краката ми и аз цамбурнах във водата. Ледена, старче! Улових се за един клон. Невъзможно бе да се измъкна на брега. Виках. Никой. Дълго джапах в пороището. Да ме беше видял, висях на косъм! Накрая ме чуха едни излетници и ме измъкнаха. Наквасен бях до кости, премръзнах, зъбите ми тракаха. Естествено, майка ми полудя от тревога, пак повика доктора. Напъхаха ме в леглото. Признавам си, доста сериозно се разболях. Сигурно много време съм прекарал във водата. Имам тръпки, възпалено гърло и бодеж, когато си поемам дълбоко въздух. Обаче лекарят успокои майка ми. Според него след няколко дни ще бъда на крак. Толкова бързам да те видя, че си вземам сиропа и хапчетата с точност, която ме учудва! Успокоява ме само

това, че времето е гадно. За да минава по-неусетно, чета и слушам музика. Грамофонът ми е до леглото. Въртя всички плочи. Влюбвам се в Моцарт. А ти докъде стигна, Альоша? Прочете ли най-сетне „Боговете са жадни“? Ако не си, поразмърдай се!

Твой приятел завинаги

Алексей се обезпокои от съобщението за новото премеждие и писа на Тиери, за да узнае някои подробности. Отговорът го успокои: „Хич да не те е еня. Яко се лекувам. Не ми пишеш нищо за «Боговете са жадни». Чакам твоята присъда“.

Подчинявайки се на наставлението, Алексей дочете романа на Анатол Франс и изказа мнението си с умерени думи: „Имаш право: краят доста важи. Всички тези нещастници, събрани в талига, която ги откарва към гилотината, страшно трагично е. Обаче малко ми писна, докато четох тази книга. И нямам никакво желание да повторя експеримента с «Война и мир». При антикварите по кейовете изрових една серия от «Арсен Люпен» в евтино издание. Сигурно ще е малко по-веселичко все пак. Ще го подхвана. Времето ми се струва ужасно дълго, като те чакам! Родителите ми не разбират колко ми е чоглаво вкъщи. Те са се затворили в своите руски навици, в своите руски грижи, в своите руски спомени. Иска им се насила да ме напъхат там и мен. Но аз имам нужда от нещо друго. Имам нужда от нашите разговори насаме. Когато си помисля за тях, като че ми липсва въздух. Върни се бързо, старче, умолявам те. И занапред не тичай като смахнат наляво и надясно. Къпането е нещо хубаво, хигиенично, но не и облечен и в буйна река, която се спуска от глетчерите. Кротувай си в ъгълчето, бъди предпазлив. Искам го в името на нашето приятелство“.

Писмото, което получи от Тиери в отговор на неговото, беше пълно с нежни упреци. Приятелят му не разбираше как той може да се принизи дотам, че да чете криминални романи, докато купища шедьоври очакваха неговата добра воля. Що се отнася до пренебрежението му към руските проблеми, Тиери преценяваше, че е смешен: „По-късно ще съжаляваш, че не си се интересувал повече от твоята родна страна. Вярвам, че дълбоко в себе си човек може да се чувства руснак и пак да обича Франция. Когато се върна в Париж,

надявам се да те убедя. Засега никак не съм здравеняк. Температурата не спада, кашлям, храча, задушавам се, постоянно ме болят гърдите. Извини ме, че писмото ми е по-кратко от обикновено. Тази сутрин ми е трудно да пиша. Мислите ми се объркват. Поздрав и братска обич“.

След това признание последва кратка бележка, надраскана с молив: „Изглежда имам остра пневмония. Но чичо доктор не е много разтревожен. Затова и ти не се впрягай. Старият ти другар е на легло, но е нерушим. Тиери“.

От този ден насетне Алексей изпращаше в Сен Жерве писма все по-разтревожен. Тиери отговаряше на нередовни интервали с няколко лаконични реда. Състояние без промяна. Няма да може да си дойде през октомври. Вероятно ще се върне в школото едва в началото на втория срок, след продължително възстановяване: „Твоите писма ме крепят, скъпи Альоша. Пиши ми пак, пиши ми колкото може по-често и без да чакаш моите отговори“.

Към края на септември Крапивини получиха чрез приятелите си Болотови три гратисни билета за театър „Фемина“. Руската трупа „Прилепът“ под ръководството на Никита Балиев даваше представление и целият парижки печат възхваляваше неговата оригиналност и прелест. Една неделна вечер Крапивини отидоха да го гледат семейно. Не за първи път Алексей присъстваше на театрално представление. Родителите му го бяха отвели веднъж в малък салон, където изгладняла руска трупа представяше пиеса за войната и революцията, която той оцени като бъбрива и демодирана. А тук се намираше в истински театър, с богата позлата, сред елегантна публика. Вероятно имаше и неколцина емигранти сред зрителите, но мнозинството от тях явно бяха французи. Алексей прецени като връх на заблуждението факта, че са дошли масово, за да аплодират артистите, чийто език не разбираха. Всичко в програмата беше руско. На сцената се изреждаха мили кратки картини, едни с пеене, други с диалог, едните смешни, другите меланхолични, но неизменно вдъхновени от някогашна Русия: хор на черни хусари, които вдигаха чаши, за да се чукнат преди боя, селски танци под звуците на балалайки, гугукане на двойка влюбени от прозореца под покрива и котки, които им отговарят, комичен спор между трима мужици на панаира, волжки лодкари, които пеят за нищетата си със силни и груби гласове. Всяко от появяванията бе приветствано с бурни овации.

Между две кратки комедии, докато се сменя декорът, Никита Балиев изникваше пред завесата и оповестяваше с хумор, на френски, следващата сценка. Той имаше кръгла като топка глава и гъсти черни вежди. Чуждестранният му акцент разсмиваше присъстващите. Алексей се смееше заедно с другите. Но неговото произношение не беше ли като това на баща му и майка му? Отново се раздвояваше между смущението и ентусиазма. Струваше му се, че французите от залата се подиграват на руснаците, но им се и възхищават. Накрая се поддаде на колективното веселие. Забавляваше се, беше съгласен с всички и вече нямаше неприятното усещане на човек, чиито движения са спънати от много тесен костюм.

На излизане от театъра Жорж Павлович каза добродушно:

— Сега ако бяхме в Москва, щях да ви отведа в луксозния ресторант „Яр“! Тук ви каня да пийнем по чашка в бистро! Все едно е, когато е от сърце!

На другия ден Алексей писа на Тиери и му разказа преживяването си. В писмото се съгласяваше, че представлението го е очаровало: „Но то засили още повече желанието ми да видя френски театър: от Молиер, от Расин… Трябва непременно да отидем на театър ние двамата с теб. Може би през тази зима. Ще си събирам пари. Ще поискам от родителите ми. Дали има билети с намаление за Комеди франсез? От една седмица пак ми се прииска да стана писател. Ту си отива, ту наново идва в главата ми… Какво мислиш?“. И се подписа: „Альоша“.

Първият учебен ден мина без изненади. Както се очакваше, Тиери не отговори на повикването. Но Алексей се видя с няколко другари, които беше изгубил от погледа си през ваканцията. Както всяка година и сега изпита удоволствието от новите тетрадки, новите учебници, от първата среща с непознати учители. Преподавателят по френски бил, така казваха, „върл литератор“. Учениците му измислили прякора „Сапажу“. Казваше се Серпажу, имаше брада и понякога пишеше по списанията. Алексей се зарадва на това обстоятелство и веднага предупреди Тиери: „Когато дойдеш, ще видиш един тип. Малко е шантав. Но съм сигурен, че много ще ни помогне в учението. Ще ти съобщавам всички теми за домашните, за да бъдеш в течение“.

Няколко дни след първия учебен ден, на 13 октомври, голяма новина гръмна във вестниците: Анатол Франс беше починал през

нощта на осемдесетгодишна възраст. Целият печат съобщаваше за смъртта му с вълнение. Даже руският вестник „Последни новини“ му посвети статия. Господин Серпажу отдаде почит на паметта му в клас с кратко слово и попита дали някой ученик познава негова творба. Единствен Алексей вдигна ръка. Като узна, че е прочел „Боговете са жадни“, господин Серпажу го поздрави и го покани да разкаже накратко книгата пред съучениците си. Алексей го направи възможно най-добре и съжали, че Тиери го няма, за да го чуе. За пореден път си каза, че на Тиери дължи най-доброто от себе си. Без Тиери беше нищо. Прибирайки се у дома, той отново се потопи в „Боговете са жадни“. Мисълта, че авторът на романа е мъртъв, силно го впечатляваше, толкова повече че много точно си спомняше деня, когато Тиери го бе тласнал към това четиво. Бяха говорили често за Анатол Франс и бе им станал близък. Писател фетиш. Когато вестниците съобщиха, че в събота, на осемнайсети октомври, ще се състои национално погребение на бележития писател, Алексей реши да присъства.

Този ден отиде още от сутринта на мястото на церемонията. Огромно множество вече се струпваше на кея „Малаке“, срещу статуята на Волтер. Алексей успя да се промъкне и да се качи на парапета. Оттам, над главите, виждаше все още празната официална трибуна и катафалката, драпирана с виолетов креп, която чакаше ковчега. Внезапно три аероплана преминаха ниско под небето. После важни господа в смокинг и цилиндър се качиха на естрадата, а също и няколко академици в смешни бродирани тоги. Около Алексей зяпачите коментираха прииждащите политици.

— Този там мисля, че е Жозеф Кайо…

— Я, ето го и Едуард Ерио… А дебелият там дали не е Леон Жуо?

— Бога ми, всички са там!…

Катафалката, теглена от коне с букет пера на главите, разцепи множеството. Погребалните служители изтеглиха от нея ковчег, покрит с хризантеми, и го плъзнаха между драпериите й. И речите започнаха, многобройни и монотонни. От доста отдалеченото си място Алексей долавяше само неразбираеми откъслеци. Но при все това беше силно развълнуван от целия потоп от красноречие. Фактът, че толкова хора са се стекли да почетат паметта на един писател, свидетелства, мислеше си той, за величието на един народ. Протегнал шия към официалната

трибуна, Алексей се чувстваше съпричастен с опечалената нация. Искаше му се да плаче и да аплодира.

Когато и последният оратор си седна, военният оркестър изпълни тъжна мелодия. Сега парижки ученици дефилираха пред мъртвеца и всеки от тях полагаше цвете до катафалката. Алексей си помисли, че би могъл да бъде сред тях. Но вероятно в лицеите бяха подбирали само млади французи за изпълнение на символичния жест. Отново се натъкна на идеята, че има основна разлика между него и съучениците му. Как да се бори с това коварно и унизително изключване? Ако се опира на две страни едновременно, не рискува ли да се намери един ден от два стола на земята? Родителите му имаха само едно отечество: там, където са родени. За него ще е това, в което ще е израснал.

После минаха и войници с трицветни знамена. След тази последна почит ковчегът беше изваден от монументалната му калъфка и поставен отново в катафалката. Военният оркестър засвири траурен марш и погребалната кола с черно-сребърни завеси потегли към моста при площад „Конкорд“. Свърши. Алексей слезе от парапета със сложен привкус на гордост и ограбеност. Нямаше чувството, че е казал сбогом на Анатол Франс. Този човек ще живее, докато има кой да чете книгите му. Множеството се разпръскваше. Тъжно слънце пробиваше октомврийската мъгла. Корабчетата се спускаха по Сена унило. Букинистите отваряха отново сергийките си. Алексей пое по обратния път.

Родителите му бяха забавили обяда по случая. Той им беше благодарен, че го разбираха. На масата поискаха да им разкаже за церемонията. Направи го кратко. По навик смесваше в разказа си френски и руски думи. Когато остана сам, започна да пише писмо на Тиери. Искаше и той да съпреживее събитието във всичките му подробности. За едно толкова важно писмо се налагаше черновка. Алексей започна: „Скъпи Тиери, как си? Надявам се вече да нямаш температура. Днес погребах Анатол Франс. Отидох и за двама ни. Голяма загуба е за страната…“. Спря на това изречение, задраска „за страната“ и написа „за нашата страна“.

XIV

Заплахата, в началото забулвана, се изясняваше от ден на ден. „Последни новини“ помещаваше все повече информации за евентуално сближаване между Франция и СССР. Жорж Павлович следеше събитията с безпокойство. Вечер на масата говореше често за чудовищното помирение между двете страни. Ако признаването стане факт по абсурдната воля на Едуард Ерио, то посолството на улица „Грьонел“, където още управляваше господин Маклаков, дипломатическият представител на някогашна Русия, ще стане собственост на Съветите. Службите на канцеларията, които се занимаваха с емигрантите, щяха да бъдат пометени и там щяха да се настанят болшевишки агенти. За белогвардейците ще е по-лошо от задушаване, от потъване в бездна. Няма да имат никакъв официален живот. Ще бъдат ничии граждани. За да смекчи катастрофалните последици от тази мярка, френското правителство предвиждало да улесни тяхната натурализация. Но Жорж Павлович не искаше да се хване на едно толкова странно обещание.

— Искам да остана верен на моите корени — повтаряше той. — Не защото отечеството ми вече не съществува, аз трябва да си търся друго.

Елена Фьодорова не беше такава песимистка.

— С нашите паспорти от Обществото на народите не рискуваме нищо — казваше тя. — Дори да се установим във Франция, Съветите ще ни оставят на спокойствие.

— Не, не! — въздишаше Жорж Павлович. — Те ще имат шпиони навсякъде. Ще ни преследват. Ще се опитват да настройват французите срещу нас!

Алексей слушаше родителите си и се чувстваше виновен, че не споделя тревогата им. Съжаляваше ги от все сърце, но не можеше да участва в техния култ към миналото. Патриотизмът им му изглеждаше остарял и мрачен. Ако Франция е решила да признае СССР, то е, защото има уважителни мотиви. Очевидно — мама беше права —

нищо няма да се промени за хора като тях, които живеят под защитата на френските закони. При това положение защо трябва да се терзаят? Алексей имаше други причини за безпокойство. Последните три писма до Тиери оставаха без отговор. Дали приятелят му не е по-зле? В такава неяснота се питаше дали не трябва да пише до госпожа Гозлен, за да разбере какво става. Още се колебаеше, когато майка му получи една сутрин писмо, което разпечата пред него. Алексей тръгваше за лицея, но се позабави, защото видя, че на лицето й се изписа мъка.

— Какво има? — попита той.

Елена Фьодоровна сгъна хартията, придърпа сина си и го целуна с разплакани очи. Алексей повтори:

— Какво има, мамо?

Майка му седеше до масата в столовата. Чашките от закуската още бяха на мушамата с червено-бели квадрати. Жорж Павлович беше отишъл на работа. Всичко беше стихнало. Тя стана, прокара пръсти в косата на сина си и каза тихо:

— Писмо от госпожа Гозлен, скъпи. Тиери е починал.

Ударът беше толкова силен, че за няколко секунди главата на Алексей остана като изпразнена от всякаква мисъл. Зави му се свят. Беше отчаян и невярващ.

— Покажи — каза Алексей.

Тя му подаде листа. През замъглени очи Алексей зачете оттук-оттам: „От няколко дни всякаква надежда беше загубена… Остър белодробен едем… Общото състояние на Тиери не му позволяваше да се бори… Той угасна в ръцете ми… Тялото му почива тук в Сен Жерве, срещу планините, които толкова обичаше… Мъжът ми и аз сме съкрушени… Кажете на вашия скъп Алексей, че последната му мисъл беше за него… Всичките му писма бяха класирани по дати на нощната му масичка… По негова молба ви изпращам този спомен от ваканцията…“.

В плика имаше фотография: Тиери и Алексей пред „Комините на феите“. Изглеждаха толкова щастливи, толкова безгрижни, с глупави усмивки и туристически бастуни в ръка! Миналото му се надсмиваше, подиграваше се с неговата мъка. Алексей скъса снимката с яростно движение. Цялата вселена се надигаше срещу него. Бог не съществуваше. Майка му го гледаше тъжно и мълчаливо. След миг тя събра късчетата от фотографията и каза:

— Трябва да вървиш на училище.

— Няма да ида — изрече Алексей. — Няма да мога… Ще ми дадеш извинителна бележка…

Задушаваше се в стаята. Втурна се навън като луд. Елена Фьодорова извика след него:

— Альоша, върни се!

Алексей не й отговори и стремглаво се спусна по стълбите, гърдите му се разтърсваха от хлипове. На улицата си пое дъх. Сега му се струваше, че е знаел открай време, че дружбата му с Тиери ще приключи много рано и по трагичен начин. Привързаността им беше изключително интензивна — защото е била застрашена. Тъжно съвпадение: той присъстваше на грандиозното погребение на Анатол Франс по същото време, когато са погребвали неговия приятел далеч от всички, в малко селско гробище. Какво ще стане с него без Тиери? На кого ще се доверява? Кого ще моли за съвет? И най-сетне за кого ще живее? Отсега нататък не желаеше да мечтае за литература. Всичките му амбиции да стане писател умряха заедно с Тиери.

Алексей вървеше с широка крачка по глухата и сляпа за вълненията на света улица. Така, без да иска, стигна близо до лицея „Пастьор“. Зад оградата на огромната сграда от розови тухли и бял камък беше тихо. Сигурно всички ученици имаха занимания в класните стаи. Пред този блок на безразличието той доби чувството, че вече не е част от него. Изведнъж се замисли за нелепия надпис на камбанарията: „Всички часове раняват, последният убива“. Навремето с Тиери му се надсмиваха. Днес същият надпис го ужасява като злокобна формула. Обърна гръб и пое по обратния път.

Майка му го чакаше, тъжна и тревожна. Алексей се хвърли в ръцете й. Тя го полюшна, притисната до него, както правеше, когато беше малък.

— Ужасно е, скъпи! — каза тя на един дъх. — Съжалявам те от дън душа. Но ти си млад! Ще имаш и други приятели…

— Никога — изкрещя Алексей и се откъсна от нея.

Строполи се на дивана, скрил лице върху сгънатата си в лакътя ръка. Майка му седна до него и го погали по тила. Постоя така, мълчалива, внимателна, докато малко по малко момчето се успокои.

Жорж Павлович се върна за обяд. Жена му му съобщи новината. Той също остана поразен. Наведе се над сина си, целуна го с мъжка

нежност и каза:

— Това е първата ти голяма мъка като мъж, Альоша. Ще имаш и други. Животът е борба, в която скърбите са повече от радостите…

И като хвърли куп вестници на масата, добави:

— За нас също денят е черен. Нещата вече са потвърдени официално. Всички вестници съобщават новината с големи заглавия: Франция е признала току-що СССР.

— Господи, възможно ли е това? — пошушна Елена Фьодоровна, сплитайки пръсти.

— Да, скъпа, Едуард Ерио добре е изплел кошницата. Вчера, на трийсети октомври, нашият посланик Маклаков е напуснал сградата на улица „Грьонел“, след като присъствал на религиозна служба там лично, и после е разпоредил да се приберат архивите. Гербът и знамената на стара Русия са били изнесени с последното такси. Свършено е. Съветите ще се настанят в Париж. Ще си бъдат като у дома. Ние ще трябва само да мълчим!

Елена Фьодоровна се обърна към иконата и бавно се прекръсти. Алексей продължаваше да лежи на дивана. Нищо не беше разбрал, нищо не беше чул. Затворен в мъката си, сега съжаляваше, че скъса фотографията.

XV

Минувачите по улица „Грьонел“ в неделния следобед бяха малко. Вървейки до Жорж Павлович, Алексей се питаше защо ли баща му го е помъкнал в тази толкова странна обиколка. Дали изпитваше нужда да се терзае, като се връща по местата, където доскоро се пазеше още частица от руския суверенитет? Да, сигурно е така. Инстинктът за нещастие. Сиво декемврийско небе тегнеше над града. Беше студено и сухо. Лицето на Жорж Павлович беше сериозно и той не казваше нито дума, като да се бе вселила в него някаква натрапчива идея. Когато приближиха до номер 79, забелязаха десетина души, събрани на тротоара срещу посолството. Всички гледаха нагоре. Входът се охраняваше от полиция. На покрива на сградата се вееше червено знаме със сърп и чук. Жорж Павлович се загледа нататък продължително. Лек вятър развяваше далече от него плата с цвят на кръв. Стискаше юмруци. Накрая прошепна:

— Ние избягахме от Русия, за да не виждаме тази червена дрипа, а сега я намираме тук! Унижението е пълно!

Говореше на руски. В малката група на любопитните прилично облечен господин заговори също на руски:

— Имате право! Това е скандално! Бях тук тази сутрин в десет часа, когато съветският посланик, отвратителният „другар“ Красин, разпореждаше да се вдигне знамето над покрива. Един оркестър, настанен в двора, изсвири „Интернационалът“. Цялата улица го слушаше!

— Да — провикна се дама с червени жилки по бузите и кожено калпаче на глава. — Живея недалеч от тук. Възмутих се! Някои съседи протестираха. Но Съветите не искат и да знаят! Хулигани! И като си помисли човек, че нашият Николай II е отсядал зад тези стени по време на посещението си във Франция!

Шофьор на такси с нахално килнат над ухото по казашки каскет с лъскава козирка се намеси:

— Изглежда, че Красин е поискал от външния министър на Франция списък с имената на всички руски емигранти на френска територия. Било му отказано!

— Засега! — допълни дамата. — Но почакайте малко. Ще издирят всички ни! Пълно е с тайни агенти вътре!

Други руснаци, подтикнати от нездраво любопитство, се намесиха в разговора. Неколцина французи одобряваха думите им.

— Всеки път когато Франция следва примера на Англия, бърка! — отсече възпълничък мъж със знака на Почетния легион на ревера на пардесюто.

После групата се разпръсна.

— Спомняй си за тази дата, Альоша — каза Жорж Павлович. — На 14 декември 1924 година Франция си свери часовника със СССР!

Гласът му пресекваше. Очите му се наливаха с яростни сълзи. Някои минувачи спираха пред посолството, поглеждаха към знамето, поклащаха глава и си тръгваха безразлични. Жорж Павлович продължаваше да стои вцепенен, като че стоеше пред гроба на всичките си надежди.

Алексей го хвана за ръка и каза:

— Да си вървим, татко! Няма смисъл да стоим тук!

Тръгнаха си по обратния път. Алексей вървеше с пъргави крачки, пъхнал ръце в джобовете. Разбираше мъката на баща си, но не я споделяше. Беше недостъпен за политиката и си мислеше най-вече колко щеше да му е добре, ако можеше да разкаже на Тиери впечатленията си от парижкото леговище на Съветите. Изминали бяха два месеца от смъртта на приятеля му, а страдаше както в първия ден. И като последица училищните занимания взеха да го отегчават. Дори по френски бележките му бяха лоши. Все едно дали ще блести, щом го няма приятеля му да аплодира. Трудно се сдържаше да не му пише по няколко пъти в седмицата, както ако беше жив, в Сен Жерве. Унесен в мислите си, усети, че е забравил за присъствието на баща си. Вървяха в крак, а нямаше какво да си кажат. Кое беше по-тежко: да загубиш родината си или да загубиш приятеля си? Алексей си зададе въпроса, но не можа да отговори.

Върнаха се у дома, без да нарушат мълчанието. Елена Фьодоровна беше заета в кухнята. Жорж Павлович се провикна саркастично:

— Ами, ето, направихме чудесна разходка! Отидохме да поздравим другаря Красин у дома му! Много е поучително!

Елена Фьодоровна взе ръката му, целуна я и каза:

— Вие не трябваше да…

— Да, да, скъпа. Обичам ясните ситуации. С това червено знаме над посолството за нас започва нова ера.

И добави, престорено развеселен:

— Какво си ни приготвила за вечеря? Нужно ни е да се съвземем след тези вълнения!

На масата пи много водка. Очите му бяха влажни и необичайно бляскави. В един момент разкопча яката на ризата си.

— Задушавам се тук — каза той.

— Всичко вземаш много присърце — въздъхна Елена Фьодоровна. — Ще ти дам валериан.

Донесе му лекарството, а той се съгласи да си сложи няколко капки в чаша вода. Синът го наблюдаваше и намираше, че видът му е толкова жалък, та му се искаше да го утешава. Но от какво? Че е руски емигрант, че няма пари, че е много възрастен, за да си мечтае за по-добро бъдеще? Пред този наранен мъж Алексей осъзнаваше мъгляво, че родителите му принадлежаха към едно пожертвано поколение, докато той имаше всички шансове в една страна, където бяха попаднали заедно, за да търсят нов смисъл за живот.

Събраха се в кухнята да мият чиниите. Водата струеше в мивката над нежните ръце на Елена Фьодоровна. Алексей и баща му бършеха чиниите, чашите, тенджерите, преди да ги подредят. Разменяха по някоя отморяващо банална дума. Повторението на думите, на всекидневните жестове им действаше като магия. Спокойствието се връщаше в дома.

Обзет от внезапно вдъхновение, Алексей отиде в стаята на родителите си. Там по лавици от бяло дърво имаше няколко руски книги. Заглавията, изписани на кирилица, бяха подредени едно до друго. Спря се пред „Война и мир“. Три обемисти тома в подвързия от сиво платно. Взе първия том и се върна в столовата. Баща му и майка му излизаха от кухнята. Като го видя с книга в ръка, Елена Фьодоровна попита:

— Какво си взел?

— „Война и мир“.

— Искаш да я четеш ли?

— Да.

Елена Фьодоровна се изненада за миг, усмихна се от щастие, целуна сина си и предложи:

— Дали да не ни почетеш на глас?

— Много лошо чета на руски, мамо!

— Тъкмо ще свикнеш!

— Аз ще съм възхитен, ако чуя „Война и мир“ — каза Жорж Павлович. — Позабравил съм някои моменти от историята.

— Добре — съгласи се Алексей, — но ви предупреждавам, че ще бъде много мъчително за вас! Ще мънкам…

Насядаха около масата в столовата под медения абажур. Елена Фьодоровна си беше свалила кухненската престилка. Взела бе ръкоделието. Жар-птица беше почти довършена. Оставаше да избродира само ноктите. Иглата отиваше и се връщаше през канавата с обсебваща равномерност. Жорж Павлович, който рядко пушеше, щеше да запали цигара. С притворени очи се беше пренесъл вече в Русия. Алексей отвори книгата и от раз споменът за разговорите му с Тиери се заби като нож право в сърцето му. „Война и мир“ — това беше пак Тиери, беше преди всичко Тиери! Преглъщайки сълзите си, зачете.

Чудно нещо! Първите изречения на романа бяха на френски: светски разговор през 1805-а в салоните на Анна Павловна Шерер, придворна дама на императрицата. Следваше руският текст. Алексей разчиташе трудно думите. Но постепенно добиваше увереност. Произношението му ставаше по-точно и окото му по-бързо улавяше печатните редове. Някаква загадъчна хармония се установяваше между монотонния му глас, от който се лееше прозата на Толстой, и нещо много топло и много скъпо, заровено дълбоко в него от времето на детството му в Москва. Приятно му беше с този език, той го откриваше, той го обичаше. След малко вдигна очи от страницата и видя, че родителите му го гледат с благодарност.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

http://chitanka.info

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.